

Борис Котляров

НАРОД ВИБИРАЄ

Будь славен день здійсненого стремління —
Народів свято втілене в пісні,
Здобуте у звитязному огні,
Що житиме в майбутніх поколіннях.

Країна квітне буйнолистим садом
На просторі земель і вод.
Торжественність яка! То вибира народ
Свою

радянську
непохитну
владу.

Народ, що збурих, перекроїв
Росію вбогу, заграбовану в тюрму,
Зростив нові міста, підняв він цілину,
Дав легендарних доблесних героїв.

Стрімка й далека путь крилатої машини.
Та полюс наш. І він на цілий світ
Не саявом півночі горить,
А прапором, піднятим на крижині.
Порив цих крил — це горда пристрасть.
Так з іменем Вітчизни на устах
Перемагають наші планісти,
Легкоатлети — перші у рядах.

Нам треба пам'ятати кожної хвилини,
Що й нині ще до Рад шукатиме щілини
Чимало чужаків, прикинувшись „своїми“,
Та виборець — народ. І не пролізти їм.

По всій країні нашій неозорій,
В далекому таємному селі,
В аулі, що захований між гори,
У селищі, відбитому в ріці,

Робітники розпечених мартенів,
Майстри врожаїв золотих,
Мисливці, прикордонники і вчені
Взяли в один день виборчі листи.

І перший в списках той,
Кого пісні гримучії
Піднесено оспівують навкруг —
Творець шасливої нової Конституції —
Премудрий Сталін, батько наш і друг!

З російської переклав
А. Шмигельський

С. Радугін

ТИ НАША ВОЛЯ, НАША РАДІСТЬ!

Країно рідная, щасливий край труда!
Од городів, од золотих степів —
Живе утілення найкращих дум вожда —
Ти посилаєш вибранців — синів

Держати раду про усі діла,
Кріпити міць кордонів всіх своїх, —
Од них ворожі руки одвела,
Непереможною зробилась ти навів.

Ти хліб вирощуєш, ти ллєш чугун та мідь,
Руду і золото копаєш в рудниках,
Для того все — щоб став прекрасним світ,
Перебудований тобою у віках.

Щоб в сонці ясному земля моя цвіла,
Іще могутніша, велична і жива, —
В Верховну Раду нині посила
Мудрішого з людей робочая Москва.

Великий Сталін, ти наш вождь і друг,
До перемоги шлях нам показав,
Всі наші мислі, силу наших рук
Єдиним поривом назавжди об'єднав.

Ти наша мудрість, що росла в віках,
Ти наша воля, наша радість, правда, —
Тебе, мудрішого, безстрашного в боях,
Обрали ми в Верховну нашу Раду!

З російської переклада
Т. Масенко

Микола Дукин

ЗЕМЛЯ

ОПОВІДАННЯ

Діда Данила Богуна гнули на його труднім віку тридцять три біди, а дід Данило ще й досі міцний, мов той дуб. Кре-мезний, сивоголовий і молододоккий, він іде майданом до трибуни перед сільською радою, і люди розступаються перед ним. Люди розступаються, здоровкаються до нього, але він не чує ні голосів людей, ні музики, що гримить від трибуни,— він іде й чує тільки, як стугонить, рвучись йому з грудей, серце... Отак стугоніло воно лише раз на його віку: двадцять років тому, делегатом від ополченців Румунського фронту, він приїхав у Смольний до Леніна, і Ленін говорив із ним про землю...

Земля!..

Ось уже двадцять років, як оті прості й мудрі слова живуть у серцях людей простою й мудрою правдою, і сьогодні стають правдою назавжди.

Земля!..

Це ж її, вимріяну у віках, дістає сьогодні — безплатно і навечно! — їхній колектив, і йому, дідові Данилові, разом з іншими двома дідами, доручено прийняти з рук члена Уряду акт на вічне володіння землею... І серце стугонить дідові в грудях, він сходить на трибуну, дивиться на Гармаша — свого сусіда, члена Уряду, — який щось каже до нього, і дід бачить синій шрам на Гармашевому лобі, і знову губить з очей го-мінкий майдан, оркестр і прапори, пригадуючи: — тоді, два-дцять років тому, Гармаш, обвішаний гранатами, в „аврорів-ській“ безкозирці, впускав його до Леніна у Смольному без шраму на лобі. Шрам ліг на Гармашеве чоло пізніше, може, в той самий день, коли під Ростовом поліг від денікінської кулі старший син діда Данила Іван... А може тоді, коли на дротах перед Турецьким Валом заклакли навіки тисячі ще чийхось синів... Шістдесят п'ять трудних літ на якусь мить гнуть додолу важким тягарем негнучкі дідові плечі, а вогнисті, строгі очі туманить старечий жаль... Скільки борців полягло за неї, за святу, за рідну землю!..

— ... Діду Данило... — чує Богун Гармашів голос, проки-

дається від своєї задуми і бере з Гармашевих рук акт. Узявши, цілує його, як цілував колись хлопцем уві сні „золоту грамоту“, про яку оповідала йому казку мати, передає акт своїм сивим товаришам, а сам виходить наперед, кремезний, не зламаний ніяким лихом, дужий, як сама земля, і кидає спід сивих брів погляд на майдан. Майдан клекоче, радісно-святковий, на майдані тісно від людей, від тракторів і коней, від сонця, грому музики і пісень... Дід Данило простягає вперед руки, і ніхто не бачить того, що бачить він, ніхто не бачить, кого в цю мить хоче він обняти й пригорнути до свого серця: ген поза селом, Чернечим шпилем, навіки відданою колгоспові землею, високий, аж під самі хмари, іде його старший син Іван і, тримаючи руку на прострелених грудях, другою салютує сивому батькові на трибуні...

Син Іван розтає в сонячній імлі, і дід знову бачить тисячоголовий майдан, бачить на чолі першої бригади другого свого сина, бачить Сталіна у солдатській шинелі на височезній стіні школи, бачить свого онука-тракториста, що примчав на майдан трактором просто з поля, бачить молодичь із дітьми на руках. Серце вже не стугонить, як давніше,— воно клекоче в старечих грудях молодим, стоголосим орлом. І рука Сталіна в солдатській шинелі рветься з плаката високо в небо, як радісна й переможна пісня...

* * *

Коли відлунали всі промови, вдруге взяв собі слово Гармаш. — Тут згадували,— сказав він,— і про монастир, і про генеральшу, і про одруби. Школярі он і план намалювали, принесли, дивіться,— усе, мов на долоні. Круглий ліс і Чернечий шпиль — монастирські, вся Широка балка — одруби куркульські, а генеральшина земля, мов ножем під серце, встромила клином аж під вигін і відрізає нашу Веселу Діброву від Дінця, від води... Пом'янули ми й тих, хто поліг на фронтах за неї, за нашу землю. А я хочу згадати давнішу давнину. Я хочу розказати, як діставалися нашим дідам і оті нещасні клапті „нашої“ землі, що їх школярі намалювали на старому плані. Я хочу розповісти вам одну історію, яка трапилася у нас, у Веселій Діброві, сімдесят п'ять років тому, саме тоді, коли цар Олександр „подарував“ селянам-кріпакам „волю“.

— У старих книжках царя Олександра взивали „освободителем“, його пнули мало не в святі за те, що він дав селянам „волю“. Але в старих книжках не писалося, що тую „волю“ селяни зустріли з сокирами й вогнем. Бо воля була без землі, а за ті клапті поля, що їх поміщики віддавали селянам, треба було багато років платити величезний викуп. Платіть, платіть й платіть! А несила тобі платити,— маєш „волю“ — на всі чотири вітри: хочеш — подавайся на шахти, хочеш — на Таврію ко-

сити колоністам пшеницю за безцінь, хочеш—в економію до свого пана наймайся, хочеш—здихай з голоду, вішайся, топись,—бо... цар дарував тобі „волю“!

— Сусіди наші, кам'янобрідчани, узялися тоді за вила й сокири, і їх „утихомирював“ цілий полк драгунів і щось із сотні жандармів. А у нас, у Веселій Діброві, вийшло трохи не так. Хтось пустив тоді між веселодібровчанами таку чутку: цар, мовляв, подарував справжню волю, без викупу за землю, та той його указ сховали пани, вимагають викупу, а цар, мовляв, про це нічого не знає... Мир зібрався на сход. Знайшлися й тоді вже такі, що казали: цар та пани—одне кодро, не треба вірити казкам, а єднатися з кам'янобрідчанами та братися за вила й сокири... Але мир їх не послухав, мир не хотів вірити, що цар, даруючи волю, так страшно ошукав і скривдив свій народ. Треба йти до царя, вирішив мир, і хай цар скаже, що викупу платити не треба. Хіба ж таки цар не знає, що мужикові без землі, як тій рибі без води? Який же з нього й цар тоді, якщо він не знає, що воля без землі—не воля!..

— І мир обрав трьох ходаків до царя. То були: ваш, діду Данило, дід—Омелько Богун, твій, Миколо, дід—Олександр Мирошніченко, і твій, Уляно, мабуть, прадід—Китайгородський Семен. Тут же, не гаючись, зібрали їм і грошей на дорогу... Дід Мирошніченко зняв із себе хрест, поцілував його, дав поцілувати своїм двом товаришам, а потім усі троє вклонилися мирові зємно й заприсяглися не вертатися додому без цареві правди про землю... Усім селом вирядили ходаків аж за околицю. Там троє дідів ще раз зємно вклонилися мирові і вирушили в далеку путь.

* * *

— Десь через тиждень чи два ходаки сиділи біля корчми на околиці губерньського міста й полуднували хлібом із цибулею. Заходити до корчми вони не хотіли: берегли гроші. Грошей було небагато, а в столиці, вони знали, їм доведеться мастити грошима багато дверей, доки вони дістануться до самого царя. Тут із корчми вийшов якийсь чоловік—чи то панок, чи то писарчук—і, побачивши ходаків, підійшов до них, почав розпитувати: хто вони, звідки й куди прямують. Діди охоче оповіли йому про все. Чоловік послухав, похитав співчутливо головою, а потім раптом сказав, що їм далі нікуди не треба йти. У нього, мовляв, у чоловіка, є з собою ота справжня царська грамота про землю, і це, мовляв, велике щастя, що їм прийшлося здикатися. Він сам заплатив за неї писареві в губернії аж п'ять карбованців, але може за ті ж гроші віддати її ходакам, щоб вони не били марно ноги, йдучи аж у столицю. Бачачи, що ходаки йому не дуже вірять, він почав читати їм „грамоту“. Там було і „божю милостию“, і

„сочли мы за благо“, і „перед лицом всевышнего“ і щось про „справедливое вознаграждение за получаемую крестьянами землю“... Чоловік читав швидко, темні діди з усього прочитаного тільки й узяли до серця „получаемую землю“. Достаточню повірили вони, коли чоловік порадив їм зайти з цією грамотою до губернатора. Губернатор у губернії — це ж, мовляв, те саме, що й цар у державі. Він — царський слуга, і кай своєю рукою допише до цієї цареві грамоти наказ у повіт про те, щоб із них не брали ніякого викупу. Діди повірили й заплатили гроші доброму чоловікові. І тут, як і на сході, в їхніх темних, але чистих серцях ніяк не могла вміститися думка, щоб у такому святому ділі, як царева правда про землю, їх міг хтось ошукати або скривдити... Дід Олександр Мирошниченко розпорів підкладку на шапці, вгорнув грамоту в хустку й сховав у шапку. Панок подався знову до корчми, а ходаки — до губернатора...

Три дні вони оббивали пороги губернаторового дому з царською грамотою в шапці, доки нарешті їх впустили до прийомної. „Сам“ їх довго не приймав, впускав до себе весь час якихсь панів, але нарешті звелів впустити й ходаків. Маєтки горіли по губернії, як свічки, час був непевний, і губернаторні, хоч-не-хоч, доводилося тепер часом мати діло й з мушкетерами.

— Вони ввійшли, вклонилися й розповіли губернаторові все. Вони, мовляв, не бунтівники, не палії, вони просто хотіли знайти правду, добути справжню цареву грамоту про землю. Тепер вони її мають, грамоту, і прийшли просити пана губернатора дописати на ній у повіт наказ про те, щоб із них не брали отого здирського викупу. Губернатор, молодий, жевжуватий, зацікавився грамотою надзвичайно. Він думав, що діди розжилися десь одну з тих революційних прокламацій, які ходили тоді по губернії й за які йому вже перепало від міністра. Дід Олександр витяг із шапки грамоту і простяг її губернаторові. Ледве зиркнувши на грамоту, губернатор весело зареготався. Бумага ця, сказав, давлечись сміхом, губернатор, ніяка царська грамота, а звичайнісінька собі петербурзька газета, в якій уміщено один з чергових указів сенатові про порядок стягання викупних платежів за землю, та й годі. А що орла на грамоті намальовано, так це дарма, — орла друкується у наголовкові газети щоразу. Шахрай, що продав їм звичайнісіньку газету — молодець, — сказав веселий губернатор, — заробив на їхній темноті трохи грошенят, а вони, ходаки, нехай не бунтуються, а вертаються собі додому... — І, звелівши чиновникові вирядити ходаків, губернатор, сміючись, рушив до дверей. Але ходаки поставали навколішки перед дверима і спинили його. Нехай, сказали вони, ота бумага таки несправжня. Але ж він, пан губернатор, однаковому не правдиве царське слово про землю, знає, що цар не велів

брати викупу. Хай він напише їм резолюцію, хай він зробить їм те, що зробив би й сам цар.

Губернатор трохи подумав. Потім, усміхнувшись, моргнувши чиновникові, що крутився тут же, і сказав весело:

„Гаразд! Мені зараз ніколи, а ось він вас поведе кудись слід, і там вам пропишуть резолюцію. Царя вам нічого клопотати, цар вам зробив би те ж саме...”

Діди попідводилися, і губернатор зник.

„Ходімо”, — сказав чиновник, і повів дідів довгим коридором...

* * *

— Слухайте всі! Слухайте ви, діду Данило, і ви, бабо Ганно, слухай Мирошниченко, вірний мій друже, слухай Уляно, і ніколи не забувай, що ти водиш сталінський комбайн по землі, на якій твої прадіди - кріпаки гнули шиї в панському ярмі! Слухай і ти, Васько, хоч ти вже не пам'ятаєш не тільки стражників із жандармами, але навіть і гайдамаків з кадетами. Слухайте всі, розкажіть своїм дітям, хай діти розкажуть дітям своїх дітей, — слухайте, яку резолюцію прописав про землю царською рукою вашим дідам веселий губернатор!..

— На задвірках, там, де губернаторове подвір'я межувало з подвір'ям губернської управи, жандарми били селян день і ніч. Їх звозили сюди з усієї губернії — бунтарів проти царської „волі“, ними вщерть було набито велику губернаторову стайню; звідси інших вертали, побитих, додому, інших гнали до в'язниць або на Сибір... Трьом старикам з Веселої Діброви жандарми вмислили сорочки у спіни батогами й забрали всі, що лишалися, гроші. Потім повідливали водою, одвели до воріт, і чиновник сказав їм:

„Ідіть додому і моліть бога, що ви дійшли тільки до губернатора, а не до самого царя. У царя б вам прописали ще гіршу резолюцію”. — І, це мовивши, виштовхав їх за ворота.

* * *

— Без колійки грошей, напівживі, рушили наші старики додому. Десь по дорозі зупинилися біля Дінця, пообмивали, скільки змогли, струп'я й кров на спинах і поодягали чисті сорочки. Ішли вони додому помалу, бо нічого не несли мирові, крім горя й тяжкої образи. А чутка про те, що депутати вертаються і надвечір будуть додому, якимсь чином випередила їх і сполошила всю Веселу Діброву. Веселодібрівчани не знали про те, що сталося в губернії, але всі пам'ятали, як діди цілували хрест і присягалися не вертатися без царської правди. Знову рушило за околицю все село. Усі вбралися в святкове, з церкви підняли ікони й охрести, молодіці несли на руках дітей, — усі йшли зустрічати її — землю! — без

викупу, багато землі, що її несли, як царську ласку, трое депутатів... Люди спинилися біля могили за околицею саме в той час, як на шляху замаячили три постаті. Старики йшли помалу, низько схиливши голови. Так само помалу зішли вони на могилу і, трудно, через силу нахиляючись, вклонилися мирові.

Сонце вже зайшло. В небі розгорялася заграва. Але горіла вона не на заході, а на сході: то кам'янобрідчани, у відплату за езекуцію, палили скирти на панському току.

Наперед із натовпу вийшла жінка. Простягаючи до ходаків дитину,— може, когось із вас, діди,— вона сказала:

„Ми свій світ звикали без просвітку. То ж хоч вони, може, діточки наші, житимуть як люди... Скажіть, діди, наша, чи не наша земля?“

Мир загув сотнями голосів:

„Наша земля, чи не наша?“

„Платити нам викуп за неї?“

„Покажіть нам цареву резолюцію, діди!..“

Тоді, поклавши свитки з шапками на могилу, діди мовчки почали скидати з себе сорочки. Мир замовк, завмер, затремтів... Заплакала дитина на руках у жінки, а жінка страшно закричала, закусивши зубами пальці... Старики поскидали сорочки, двоє з них обернулися до миру синіми спинами, кошлатими від струп'я й ниток, що повростали у м'ясо, а третій— дід Семен Китайгородський, сказав:

„Ось наша резолюція... Ось... наша... земля!..“

.....

Земля!

Залита щедрим сонцем, вона котить хвилі теплого вітру до людей на майдані, розгладжує зморшки задуми від згадки про страшну давнину, вона двигтить під сотнями ніг, під колесами тракторів, що вертаються з урочистого мітингу, вона молодить сивих дідів, що несуть від трибуни акт на вічне володіння землею. Отак бійці, уклонившись тим, що полягли, гордо й звияжно несуть прапор, вертаючись із переможного бою.

Земля!

Від краю і до краю, від моря і до моря вільна й прекрасна, вона сміється й гримить у праці й піснях, співає славу своєму вождеві, рідить хліб, розкриває свої надра, немов радіючи й собі з того, що вперше в історії вона навіки віддається своїм справжнім і законним хазяїнам.

Антон Шмигельський

ГОЛОСОМ СЕРЦЯ

Ми любим життя. Це доведено кров'ю
Навіки прославлених наших людей.
Щоб радості жить, і труду, і здоров'ю,
Ми йшли босоніж на огні батарей.

Ми любим людей. Подивись, перед нами
Багатство яке обступа виднокруг!
Ми любим того, хто нас вивів з боями
Із вовчих завулків і рабських наруг.

Ім'ям його нині у серці озветься
Усе, що ми любим, для чого живем.
Його обираємо голосом серця
Найпершим з когорти народних імен.

Ця воля народа ясною обною
Пролетється над світом, як радісний дощ.
Ми любим тебе, мільйонів любов'ю
Прославлений Сталін, наш друг і наш вождь!

Жовтень 1937 р.

Харків.

Арон Копштейн

МИ. ЙШЛИ НА ЗБОРИ
ЯК НА СВЯТО...

I

Ми йшли на збори як на свято,
Прибравши наші табори,
І підіймалися крилато
Шумні, червоні прапори.

Шофери, слюсарі, поети —
За екіпажем екіпаж.
Важкі зенітні кулемети
Охороняли спокій наш.

Бо на манчжурському кордоні,
Що край обмежує увесь,
У непорушній обороні
Стоять бійці НКВС.

Бо, може статись, що зі зборів
Покличуть нас — „бійці, вперед!“
Коли раптово заговорить
Японський чорний кулемет.

Ми танки виведемо в наступ
Порядком передбойовим.
Радянське наше громадянство
Життям і смертю захистим.

А зараз ми йдемо на свято,
Охоронивши табори,
І в небо дивляться крилато
Широкошумні прапори.

Іще цементом пахне в залі,
 Іще неприбрана вона,
 А вже тут збори. Й ми назвали
 Найкращі любі імена.

— За Хетагурову! За Валю!
 В нас пропозиція одна.
 ... Іще цементом пахне в залі,
 Іще неприбрана вона.

І те, що в коридорах сковзько
 Від глини — нагадало нам,
 Як в дні найперші Комсомольська
 Була робота топорам.

І там була одна дівчина,—
 Звичайна дівчина була,—
 Що восени місила глину,
 Пісні співала — і жила.

З ім'ям її — дівчата в школах,
 Ідуть на промисли, в гаї.
 Десятки тисяч комсомолок
 Назвалися ім'ям її.

Нехай вона землею править,
 Як танком править екіпаж.
 Нехай вона собою вславить
 Ввесь Комсомольський округ наш.

А в день дванадцятого грудня
 Ізнову ми прийшли сюди
 І наче гуслі самогудні
 Співали угорі дроти ...

ДВК, ст. Лазо, 1937 р.

Павло Байдебуря

ОТЕЦЬ ШЕРШЕНЬ

Прокопчук був дуже здивований, коли, підійшовши до свого подвір'я, побачив під хатою на призьбі невідому людину. Невідомий сидів, низько зігнувшись, попихкував цигарою і раз-по-раз за кожною зтяжкою байдуже спльовував собі під ноги. Обличчя його ховалось під крисами повстяного капелюха. Поряд зігнутої постаті стояла під стіною хати мильницька рушниця, а поодаль, на спориші, недбало кинута торба.

— І хто б це? — подумав Прокопчук, підступаючи ближче. Зачувши кроки, невідомий підвів понурену голову, раптом скопився з призьби і, широко посміхаючись, пішов назустріч.

— Сава Іванович! — вигукнув невідомий. І вже за словом — Ідрастуй! — стиснув міцно руку господаря.

— А ти постарів, підупав. Сивієш, друже...

Прокопчук вловив щось давно знайоме у вимові, в рисах відстаркуватого, але випещеного і старанно голеного обличчя. Хотілося запитати, хто, звідки завітав. Але підкупна, щира радість гостя з їхньої зустрічі і навіть те, що невідомий, не запинаючись, назвав його по батькові, спантеличило вкрай вітяковілого хазяїна.

— А я таки давненько піджидаю. Нема та й нема. Що ж, стахановець колгоспних полів? Знаємо, знаємо... — засипав словами гість і, притупцювуючи, тягнув Саву Івановича в затінок на призьбу.

— Забарився. Сирти вершили в полі. А воно вже й вечір, — ніби виправдуючись, пояснював Прокопчук і, глянувши на захід сонця, подумав: — Як же бути з гостем саме проти ночі? — Перевів погляд на гостя: довгасте тонке обличчя, сірі, маленькі, ніби мишачі очі, швидкі, невловимі. Все колись бачене, запам'ятоване, але де і коли?..

А гість не вагався. Він із захопленням розповідав, допитувався.

— Обійстя в тебе, Івановичу, справне, краще як і було колись. Все на місці, доладу, тільки он там, пригадую, під берестом, була повітка. Там стояли дрожки. Отець Михайл не раз було

позичав виїжджати на полювання. Пригадуеш, хе-хе, да
ненько це було...

Прокопчук раптом, мов ошпарений, кинувся вбік від гостя,
але той спритно затримав за руку і, вдавано сміючись, під-
сунувся ближче.

— Що, не пізнав отця Михайла? Це, друже, я, Шершень,
схаменувшись, говорив уже спокійно гість.— Все в порядку,
мій друже, не бійся. Все в порядку... Ще в двадцять шостому
році я відмовився від попівства. Про це навіть статейка була
в газеті, і все по правилах, як слід. Та й зараз не з Соловків
моя путь...

Шершень відвернув полу піджака і витяг з кишені тугу
набитий бумажник.

— Ось, читай!— Змахнувши рукою, Шершень подав гостю
подареві довідку. З бумажника випали на землю паспорт, якісь
документи, папірці.

— Сія гласить, мій друже,— вказав Шершень на довідку,—
що обритаюсь я в селі Дубове, на птахівничій фермі. По ра-
хівничій лівій працюю. Ось іще довідка...— Але Прокопчук
відмовився читати— він вів.

— А це б, сказати, відпочиваю,— в тому ж тоні лагідної
щирості розповідав гість,— узяв відпустку. Час зараз чудовий.
Так би мовити, золота осінь. А прихильність до полювання
маю здавна. Люблю потинятися з рушницею... І отак від села
до села тьопцем-бігцем, полями-долами і добрив до вашого
села. Так що вітай, Івановичу, гостя! Ідучи до тебе, я дещо
й припас...— Хихикнувши, Шершень поляскав по плечі госпо-
даря, метнувшись, підняв з трави торбу, і в руці з'явилась
непочата півлітрівка.

— Щож, підемо в хату,— запросив Сава Іванович,— жаль,
хазяйки зараз немає, та ми щось придумаємо й самі...—
І, взявши під руку, Прокопчук вперше спокійно, з довір'ям
подивився на гостя.

Надворі давно вже чорною облогою спустилася ніч. Обач-
ний господар позачиняв віконниці, спустив над вікнами завіси.
На столі вже втретє з'явилась наливка.

— За нашу дружбу!— раз-по-раз виголошував надміру
веселий гість і заохочував господаря. Наливши чарки горілки,
Шершень збовтав у пляшці рідину і, прищуливши очі, дивився
проти світла, як осідало прозоре легке шумовиння.

— Отак і наше життя,— ніби сам до себе звертався Шер-
шень.— Думаю і я осідати...— сказав, розтягуючи слова,— а ти
допоможи...— І допитливо глянув на господаря. Допивши
чарку, Шершень обняв Прокопчука за плечі, і, лащачись, за-
говорив майже пошепки:

— Осідати думаю, мій друже... Так, так. В село Зелений
Кут рішив я вертатись. На старості літ своїх послужити ще
хочу богові, розумієш богові...

— Попом? — здивовано запитав Прокопчук. — Церква давно вже під колбудом. Жартуйте, отець Михайл! — І Прокопчук весело засміявся. Але зустрівшись з поглядом гостя, раптом змовк.

— Я серйозно, Саво Івановичу. Відправи божі покищо можна служити й без церкви. А там буде видно... У вашім селі ухвала громади про закриття церкви не затверджена урядом, та цього ніхто й не домагався. А зараз, мій друже, нова Конституція... Знаємо... — Шершень, перехрестившись, звів очі в куток, туди, де мали бути ікони, потім витяг з кишені великий аркуш цупкого паперу.

— Ось, благочестиві христіани вашого села вже написали явищу, просять дати дозвіл отцю Михайлу виконувати відправи божі. — Проказавши це, Шершень схрестив на грудях руки і застиг в смиренній молитовній позі.

Прокопчук то дивився на гостя, то переводив очі на папір. З десятків підписів знайомих йому односельчан стверджувалося написане.

— Прошу, мій друже, і твою руку. Маю надію, Івановичу. За вами підуть і інші, в селі ви авторитет. — Гість послинив показівного пальця, змочив на папері місце, де мав бути підпис, і сунув у руку Прокопчукові олівець.

— Я не богомільний, і це не чесно. — Прокопчук відкинув олівець і вийшов за стола. Стривожений і гнівний, він заходив по хаті, і здавалось, ось він зіціпить кулаки і кинеється раптом на гостя. Але цього не сталося.

— Чесність! — передражнив по хвилі мовчання Шершень. — Колгоспна чесність... — повторив, трясучись від вдаваного сміху, — а згадайте, друже, двадцятий рік, забули? Хе-хе! Згадайте церковні ключі... — Шершень припав до стола по-кошачому, насторожений, рішучий, владно і хитро стежив за зблідлим господарем.

— Була темна осіння ніч. Проказуйте, проказуйте за мною, Саво Івановичу, була осіння ніч. В село Зелений Кут вступило військо отамана Чорного. Його по слідах наздоганяли вже червоні. Кінець Чорного був неминучий, тікати нікуди. Церковний сторож відкрив церкву і врятував...

— Ключі забрали силою, — глухо, з розпачем проказав Прокопчук.

— Хто ж вам тепер повірить, хто?.. Дурень, — повчально і владно промовив Шершень, — про ту історію з ключами знаю лише я і ти. Це наша спільна тайна. Розумієш? Хто з нас більше винен, не будемо сперечатись. І зараз ми друзі. А до минулого ніхто не підкопається.

Шершень підняв з долівки олівець, всунув у руку Саві Івановичу, змочив палець у чарці з горілкою, помочив папір і підсунув для підпису.

Тремтячою рукою Прокопчук виводив своє прізвище. Дописавши останню літеру, він безглуздо подивився на гостя,

ніби ждав ще якогось наказу, безвільний і знищений. А Шершень уже не звертав на нього уваги. Вмостившись зручно за столом, він допивав рештки хазяйської наливки.

Вже далеко за північ сп'янілий гість ліг перепочити. Він має до схід сонця вийти в дорогу. Прокопчук вийшов з хати і мов сновида тинявся по подвір'ю. Над селом пливла степові ніч. Тихо. Ніде ніщо і не ворухнеться. Лише вряди-голос чулось перестукування, переклик сторожів біля комор, козацьких господ дворищ. Цей перестук нагадав Прокопчукові давню забуту ніч, коли над причаєним згвалтованим селом безладно зринали гучні постріли оскаженілої банди. І до подробиць постала картина ночі, що її пригадав сьогодні гість...

Це було на світанку. Першим увійшов у хату отець Михайл, за ним прожогом ввалились чотири озброєних бандитів. В затьопаній рясі, задиханий, спітнілий, ховаючи під рясу наган, Шершень наказав дати від церкви ключі. Прокопчук мовчав. На печі, збившись у куток, плакали діти. Прокопчук босого, в самій білизні, вивели на двір, поставили під берестом. Перед очима чорною плямою стирчав наган. Прокопчук чув лише хрипкий і погрозовий голос отця Шершня, але згадати, де заховано ключі, він уже не міг, хилився не притомний... Ключі знайшла і віддала дружина... Ранком у село зайшов загін червоних. Прокопчук міг виказати, де ховається банда Чорного, але, наляканий загрозою отця Михайла, він побоявся. Та й сам Шершень зник...

— „Тайна... Знаємо лише я і ти“, — свердлили мозок слова Шершня. — А де ж кінець?.. Тайна обростає новими злочинами. А далі?.. Що ж буде далі? — думав безпорадний Прокопчук. — Знищити! Знищити і всьому кінець!.. — Ця думка виникла несподівано, як порятунок, жахна і рішуча.

Обережно, скрадаючись, Прокопчук зайшов у хату. На столі ледве блимала гасниця. Шершень, як був одягнений, лежав на ліжку горілиць, стиха хропучи. Якусь хвилину Прокопчук стояв над сонним, прислухався, тримаючи націлену рушницю. Раптом опустил рушницю до ніг, тихцем зробив крок назад, потушив світло і замкнув хатні двері...

— Не втечеш! Годі! І тайни більше не буде... — з полегшенням подумав Прокопчук і, скинувши рушницю на плече, заспішив вулицею до сільради.

Ігор Муратов

ТОБІ СЬОГОДНІ ДВАДЦЯТЬ ЛІТ...

Ти народилась в мить щасливу,
ти народилась в славному ніч,
коли із Фінського заливу
нам прогрімів „Аврори“ клич;
на поклик цей в імлю туманну,
у тінь чернігівських дібров
на фронт в червоні партизани
твій батько з друзями пішов...

І от щасливе і багате
твое село, мов буйний цвіт,
сьогодні, мила, в тебе свято,
тобі сьогодні двадцять літ!

Здіймай, мов келех, юну пісню,
в її словах вождя ім'я!

Святково вбралася вітчизна —

Ясна ровесниця твоя;

і ти вдягла найкраще вбрання,

і ми удвох з тобою знов,

і падає золото останнє

в імлі чернігівських дібров...

Усе прийшло тебе вітати —

І листя лет, і шепіт віт:

сьогодні, мила, в тебе свято,

тобі сьогодні двадцять літ!

У гості прийдуть партизани

згадають минулі бої,

і, наспівавшись, підуть в танок

веселі подруги твої;

я не скажу тобі ні слова,

я мовлю там, в імлі дібров,—

привіт вам, рідні діброви,

в яких зросла моя любов!

Вже гості ждані йдуть до хати,

на всіх устах тобі привіт,

сьогодні, мила, в тебе свято,

тобі сьогодні двадцять літ.

Микола Бажан

ЖИВИ, ЖИТТЯ БЕЗСМЕРТНЕ¹

Про слів його могуття
Йому не раз казали,
Та сам не міг збагнути
вогню своїх промов,
Хоч бачив, як натхненно
підводилися зали,
Коли він, закінчивши,
з трибуни вниз ішов.
Він тільки чув, як серце
палає від любові,
Лише промовив перші
слова: „Товариші!“,
Та відчував і бачив
народ в його промові
Велику й мужню щирість
великої душі ...
— Кінець. Проїду трохи
по городу, до річ,
Будівель на Лісному
шість день не бачив сам.
І звівся, натягнувши
вузьке пальто на плечі,
В руці портфель потертий
зігнувши пополам.

Ось там, де глухо гнулись
труські покрови моху,
Де ржавів в чорних ямах
суглобуватий хвощ,
Де просторінь пропахла
сирим повітрям льоху,
Де сосни кривотілі
і довгостеблій дощ,—
Там город став на палях,
погнавши вдаль потроху

¹ З поеми М. Бажана — „Безсмертя“.

Сергій Миронович
КІРОВ

Розгін лунких проспектів,
швидкі кружала площ.
Стоїть він непохитно —
це Ленінове місто,
Заводів велетенських
заслужений завод,
Де перший постріл Жовтня
пролинув урочисто
І входив з боем в Зимній
озброєний народ.
О Ленінградє, город
морців і будівничих,
Господарів металу,
майстрів мікронних мір,
Знавців світобудови
законів таємничих,
Творців машин і зброї,
дослідників сузір'я!
Люблю твій ліс колонний,
граніти, славні й досі,
І невських вод глибоких
німотну течю,
Примхливу гру Растреллі,
спокійну мірність Росії,
Людським трудом здобуту
утвердженість твою.
Я бачу, як наклало
голодне передбур'я
Свої жорстокі тіні
на риси цих споруд,
Коли в твої основи,
в твоє тяжке підмур'я
Гнав палі, клав каміння
раба проклятий труд.
І ось переді мною
уже зростають стіни
Палаців небувалих,
твоя нова краса,
Високий і просвітлий
дім радості людини,
Утілені сягання,
відчутні чудеса.
Щасливий, бачу вині
і власних марінь вияв.
У віхолах Сибіру,
в час бакінських пожеж,
В походах астраханських
в це вірив, цим я мріяв,

Коли ж ти мрієш добре,
працюєш добре теж.
Люблю таку я мрію,
щоб вся землею пахла,
Щоб не боялась поту,
щоб в діло йшла на спит,
Щоб мускулів і плоті
ненаситимо прагла,
Щоб, як родіння, ждала
своїх прийдешніх літ.
Заплющив очі — живчик
маленьким молоточком
Іскристо і столуно
постукує в крові,
І чуєш тіла кожним
наповненим куточком
Свое тривожне щастя,
розряди життєві.
Коли пізнав ти, світе,
коли відчув ти, світе,
Що значить мудра й сильна
земних борців рука,
Як треба нам з тобою
жадібно й много жити
Цим першим, небувалим
життям більшовика!
Звільнити сили людські,
заховані під сподом,
І гори розколоти,
і рік звернути рух,
Навічно й нерозривно
становлячи з народом
Єдине серце й волю,
єдине тіло й дух!..
Він раптом власне слово,
записане назавше
У стенограми з'їзду,
згадав несамохить
І повторив беззвучно:
„По ширості сказавши,
Так хочеться на світі
ще жити нам і жить!“

Машина м'яко слалась
по шелесткому бруку,
По восьмигранних шашках
наковзаних торців.

Над вулицею Страйків
дві арки владуку
Уже свої упори
замкнули з двох кінців,
Вгорі вже скоро зв'яжуть
вихлястих рейок стрічки,
І вулицею люди
підуть без перешкод,
І попливуть по дугах
нової пересічки
Вагонів довгі черги
в Путиловський завод.
Машина мчить в квартали
оновлених околиць,
Мчить на Камінний острів
в робочий городок.
Всі дивляться, почувши
крізь брязк трамвайних колесь
Знайомої машини
розкотистий гудок.
— Поїхав Кіров! — каже
до батька комсомолець.
— Поїхав наш Миронич! —
всміхається дідок.
Спішать старі знайомі,
соратники і друзі,
З якими ділить радість,
турботи, славу й труд.
З кіно гуртком виходять
малята товстопузі
І зводять руки, склавши
врочистий свій салют.
Підтягуючи хвацько
зодягнені бушлати,
Рівняючись праворуч,
ідуть призовники:
— Дивись, Миронич: треба
ще трохи зачекати
І вийдуть з нас завзяті
балтійські моряки!

Як молодо на світі!
Сніг райдужний над містом
Бринить і в'ється, ніжний
метелиці одвій,
Що дзвінко загасає
і відсвітом іскристим
Встеляє синю землю,

хвилюючись на ній.
Смеркання. Засвітились
у Виборгському домі
Ряди просторих вікон.
Прожектор по Неві
Шугнув і вдарив в небо,
й в проміння переломі
Заворушилися хмари,
громаддя снігові.
Вслухаючись в широкий
шум городу навпроти,
Стоїть спокійнозорий
народних мас водій,
Пізнавши грізну велич
державної турботи
І крізь часи вдивившись
в народження подій.

— Додому? — Так, додому.
День вихідний сьогодні
Уже скінчився. Вдома —
блакитні зшитки справ,
Листи матеріалів,
колонки цифр холодні,
Але який всетворчий
огонь їх осявав!
До пізньої години
перегортати горки
Газет і повідомлень,
нотаток і листів
І, огорнувшись димом
незмінної махорки,
Шукать для точних мислів
якнайпростіших слів.
В ухвалу, в захід, в лозунг
утілювати мрію,
Змагатись і боротись...
І раптом — телефон,
І чути рідний голос:
„Ти ще не спиш, Сергію?
Готуєш виступ? Добре,
та спом'яни й про сон“...
Знайомий, найдорожчий
і найрідніший в світі,
Спокійний, тихий голос
доноситься здаля,
І він з любов'ю чує
слова, теплом сповиті,

Проказані у тиші
врочистого Кремля.
В Москві, в могутнім місті,
увінчанім зорею,
Не спить його учитель,
його великий друг.
І радісно боротись,
і легко йти землею,
І день встає, і дальній
ясніє виднокруг.
Настало перше грудня.
В величнім супокої
Підвівся Кіров. Штору
відсунула рука:
„Вставай же, сонце! Слався,
дух творчості людської!
Живи, життя безсмертне,
життя більшовика!“

Живи, життя безсмертне!
Живи, священна славо
Людей, які зродились,
щоб смерть перебороть!
В життях мільйонних жити
їх вічне й горде право,
Здобуте у безсмертя
і влите в дух і в плоть.
Ніщо життя не спинить —
ні постріли, ні зрада,
Ні підступ, ні трутизна
продажної душі.
Нещадно змій розчавте,
навічно знищіть гада,
І вбийте смерть, і славте
життя, товариші!
Встають творці безсмертя,
мислителі й герої,
І день встає над світом,
цей перший день віків.
Живи, дух життєдайний,
дух творчості людської,
Живи, життя безсмертне,
життя більшовиків!

Семен Сумний

НАД ДНІПРОМ

НАРИС

I

Прекрасні пісні про Дніпро складені! Достойний Дніпро тих пісень!

У піснях співають — Дніпро наш батько! Справді, яка сила людей трудиться над Дніпром. Одні — ведуть пароплави, другі — рибу ловлять, треті — сіно косять у плавнях, гонять плоти, сіють риж, ліс рубаять. А недавно, коли більшовики запрягли величну силу ріки, появились на Дніпрових берегах шлюзовики й електрики, сталевари й алюмініки: їхнє виробництво живиться енергією Дніпра.

Чудесні пісні про Дніпро співають. Достойний Дніпро тих пісень!

Пароплав „Сталін“, найбільший Дніпровський пароплав, відчалив від Запоріжжя.

Сьогодні — тиха погода. Після недавнього дощу прозоріє ясна й світла блакить неба. В очеретах і лісах заплутались вітерці, і ніщо не порушує водяну гладь ріки. Справді здається, що заохололо сталеве дзеркало Дніпра. Хіба що скинеться риба, і далеко розбіжаться круги по воді. На горизонті звисла срібна, як найтонша вуаль, імла, непевна, м'яка, вона ніжить і голубить Дніпро. Ось-ось вирине сонце, і щезне вуаль, що обкутує горизонт.

Широко розлився Дніпро, як у Гоголя — „без міри широкий, без кінця довгий, біжить і в'ється по зеленому світу“. Залишивши дніпрову греблю і вирвавшись з гранітних берегів, пішов Нижній Дніпро широким тихим плином між несходимими плавнями. Яка неперевершена краса: обступають Дніпро кучеряві верби плавень; острів з гарячим піском манить до себе — полежати, відпочити; червоні верболози заплели берег, по якому поважно чаплі бродять; щедро золотом і сріблом водяних квітів простелена дорога над берегом.

Поперед пароплава міняється і горять тисячі сонячних зайчиків. Аж очам боляче, і жмуришся від щедрої розкоші природи; таку силу коштовного металу та на одну стежку.

...А ось і Нікополь. Менш як дві сотні років тому безлюддя лякало тут чумаків, що коло Микитиноного Рогу переправлялись з правого на лівий берег. Тут пролягала бита чумацька дорога.

Далекі ті дні, коли старий запорожець Микита поставив край рогу невеликий курінь і збив порон, щоб перевозити людей і худобу з берега на берег.

Микиті щастило. Заробляв непогано — від кого сороківець, від іншого — пуд солі. Перевізникові заздрили, і швидко коло нього ще кілька запорожців звели курені і пошили собі плоти. Сусідам тісно не було — для всіх вистачало перевозу; бо з кожним роком все рясніше лунало Дніпром:

— Пода - а - ай перевозу - у - у!

На Нижньому Дніпрі тільки в трьох місцях і переправляли. Тут — на Микитиному Розі, за сто кілометрів вище — коло Кічкаса, де лежав Крюківський чумацький шлях, та нижче — за сто тридцять кілометрів коло славнозвісного Кізикермена — Берислава.

Таврійський князь Потьомкін освоював Новоросійський край. Він закрив, але так і не збудував фортецю Славенськ. На карті Івана Ісленева, виданій у 1779 році, красується фортеця під такою назвою на місці Микитиноного Рогу. А через три роки з наказу імператриці Катерини Славенськ перейменовано в Нікополь, що з грецької значить — Місто Перемоги.

Та справжнім містом перемоги став Нікополь тільки за радянської влади. Замість дрібних заводиків, що виробляли плужки та фургони, виріс могутній завод транспортерів імені Леніна, побудовано гігант Трубопрокатний завод, ряд інших великих підприємств. Кров'ю кращих синів заплатив Нікополь за свою перемогу. На площі височіє пам'ятник забитим комуніарам. Живі свідки героїчних днів 1919 року розповідають:

ТРАГЕДІЯ НА ТРОЙЦЮ

Більшовицький ревком мужньо проводив програму більшовицької партії: відбирав землю у куркулів та віддавав її безземельним, у місті натиснув на буржуазію.

Незадовго до трійці прийшов ладинський куркуль Швайко до місцевого нотаріуса, монархіста, син якого був офіцером-добровольцем білої армії. Швайко витяг з кишені купчу на землю, розгладив її, милуючись з двоголового птаха, що з купчої визирав, просопів:

— Це, пане нотаріус, ваша купча. Ви самі складали її, коли я землю купував. Ще на гербовій, з орлом, що навіки силу має. А тепер приходить голота і каже, що земля вже їхня, так, мовляв, звеліли більшовики. Де ж сила герба?

Нотаріус мовчав.

— Вибачайте на слові, хотів би я від вас правду чути. Коли вже гербова силу згубила, де ж ту силу взяти?

Нотаріус ані пари з вуст.

— Виходить, що святу трійцю я гулятиму не як хазяїн, а як безземельна босяцюра. І орел вже не птах, і Швайко не господар. Що ж його діяти?

Враз заговорив нотаріус:

— То, пане Швайко, ваша справа. Мое діло — сторона Гербового орла, що стеріг ваше добро, треба було вберегти. Яка ж моя порада буде? Я людина не військова, до політики не втручаюсь, моя справа — печатка й сургуч... Зброя у вас є, стріляти в кого — самі добре знаєте, а що земля ваша, про те орел свідчить. Мое ж діло — сторона.

Навколо Нікополя бродили бандити. В Апостолові гуляла куркульська григор'євщина; у тарасівських плавнях притаївся есерівський отаман Чайківський; недалеко — денікінці, на лівому березі ще якісь вороги швендяють. У самому Нікополі провокатори — буржуазні націоналісти і переодягнена офіцерня — шипіли, гуртувались, гострили гадючі жала.

По селах куркулі на кутках, попи з амвонів, інші контрреволюціонери збирали сили до повстання. Куркулі лякали „комунією“, попи спекулювали на релігії, націоналісти жалібно патякали про Січ-неньку і жупанну славу, знеславлену більшовиками.

Перед трійцею у Лапинці залунали чутки: „Більшовики різатимуть православний народ, щоб землю одібрати в комуну“.

Визвірився хитрун Швайко:

— Хто дозволить, щоб оця босота мою землю краяла? Я людина не військова, до політики не втручаюсь. Але зброя є в нас, і хіба ми не знаємо, в кого стріляти? — повторив він слова нотаріуса.

— Знаємо кого бити, — піддакнули його спільники.

З стріх повитягала куркульня гвинтівки, обрізи й бомби. Село оточили боронами. На дзвіниці вдарили на сполох. До навколишніх сіл помчали гінці.

— Кидайте своє клечання, трійця не втече, більшовики ідуть народ різати, щоб землю забирати.

На Нікополь сунули колони правобережних вандейців. Вели їх переодягнені білі й петлюрівські офіцери. Горлали горлопани: „До ноги виріжемо комуністів!“

Назустріч банді вийшов начальник штабу оборони товариш Антипов. Прекрасний оратор, він хотів з гарячим словом більшовика звернутись до людей, обдурених куркулями. Куркульські вожаки не дали й слова вимовити товаришеві Антипову.

— Бий комунію! — заверещав дикий голос, і розітнувся перший постріл.

До міста вдерлись бандити. Вони захопили голову комітету комуністичної партії, товариша Куксіна, голову ревкому, товариша Остроухова, ще дев'ять більшовиків. По-звірячому

виправилась оскаженіла куркульня з полоненими комуністами. Героями вмирили більшовики, з гордо піднесеними головами. — Я комуніст, ви мене вб'єте, але комунізму ви не вб'єте! — такими словами загинув товариш Куксін.

Народ славить своїх героїв, і на центральному майдані міста височіє пам'ятник на братській могилі комунарів.

Часто на майдан до пам'ятника приходять діти. Вони схвилювано читають напис на пам'ятнику, іноді слухають оповідання про трагічну загибель нікопольських комісарів і вони бачать тоді більшовиків-героїв, які вмирили з словом „кому-нізм“ на вустах.

Як гарно гребти веслами за течією на невеликому човні. Поди річок „Великого луку“ кружляють чагарями і плавнями, луками й садами. Сонце крізь дерева пробивається і розплюскує своє гаряче проміння тихою й прозорою водою. Хитрим шастивом річечок виносить човен до Підпильної — річки гострої, що пиляє-підпилює лівий берег, який угору злетів на десять метрів. На правому березі густий ліс милується в блискучому дзеркалі Підпильної.

Над Підпильною — велике село Покровське.

Човен зупиняється коло гостинних берегів колгоспу ім. Петровського. На березі має автомашину шофер Настя Маляренко.

Прекрасний „погонич“ Настя Маляренко. Її невеликі, та міцні руки легко ведуть колгоспну автомашину рівною рейдерівською дорогою.

Сто років тому Настин прадід цим же шляхом вів на напінгачі волів до Нікополя. Воловод Іван Маляренко виїжджав ввечора, цілу ніч цобцабекав і на ранок прибував на базар, за 25 кілометрів. Шофер Настя Маляренко робить до міста чотири ходки на день, а як потрібно, то й п'ять.

Насувається вечір — теплий, літній, що славно пахне степами й луками, лісами й садами. Завтра — вихідний день, і в колгоспній перукарні велика черга молодих і старих. У конторі колгоспу пишуть наряд на всі чотири автомашини. Сьогодні й завтра збираються до Нікополя гуляти кращі стахановці ріжових плантацій. Тут сіють ріж.

РИЖ НА ПІДПИЛЬНІЙ

П'ять тисяч років знає Китай культуру ріжу. Захід пізніше спробував це зерно, коли армія Александра Македонського у своєму обозі завезла сюди ріж. Колгосп ім. Котовського на Дніпровому допливі — Підпильній — всього півдесятка років кохає цю рослину.

„Великий луг“! Багато тисяч гектарів заливної землі зеленіли споконвіку соковитими травами, квітли пишним багатом-

барвним цвітом. Хіба ще де-не-де у плавнях на піскуватих лисинах садовили капусту й огірки.

Гуляли, хвилювались тисячі весен глибокі й широкі води, перетворюючи великий луг на малий океан. Води спливали річками до Дніпра, неслись до Чорного моря. Скільки тис вод марно до моря утекло! Родюча земля, напоювана живими водами, чекала на справжніх культурних господарів, що мали принести нові рослинні культури. Тільки у тридцятих роках двадцятого століття прийшли довгожданні колгоспні господарі, щоб живим ділом писати нову історію Великого Лугу.

Сіяли корейсько-китайсько-японським способом, як п'ятдесят тисяч років тому, як і дотепер ще сіють на сході Азії. Великим дерев'яним гребінем з аршинними зубцями — „понті“ — каламутили воду, розчісували орані ділянки, річкою залиті. У намул, що здіймало це знаряддя адамових часів, кидали насіння перші сівачі у перший рижосійний рік — 1932 — і люто мерзли в травневій воді.

— Ми клацали тоді зубами „марш мерзляка“, — жартував Карпо Маркіянович Губа, теперішній бригадир рижових плантацій, — та ремствували: „На ту весну хай той риж щезне, щоб ото навіки через нього застудитись“.

Влітку порубали „понті“, залишивши одну для музею.

Творча думка колгоспників і агрономів змінила всю тисячолітню природу сівби рижу. Добре підготовлену землю вирізняли, закоткували дерев'яними котками. Сухе зерно висівали у суху землю рядовою сівалкою, і на кожний сошник сівалки підвішували лижу, щоб все зерно лягло на одну глибину у півтора — два сантиметри. Шлейфами загорнули і невисокою водою залили плантації.

Під світлою водою, ніби під прозорим склом, кільчилося насіння, випорскували перші сходи. На 10—15 сантиметрів накачали воду до чеків (ділянок), обкопаних високими валиками, щоб вода не збігала. Під водою гинули бур'яни. Колгоспники з валиків стежили за першим ростом, жодна нога не ступала в холодну воду.

Два бур'яни — одвічні супутники рижу, куряча і рожева просіянка, пішли в рост, забивали риж на окремих ділянках. Тоді у червні, у добре теплій воді, у якій нога не холоде, пішли котовці виполювати бур'яни, очищати від злого зілля роскошні сходи рижу. Поперед усіх ішов молодий тридцятирічний Карпо Маркіянович Губа, закоханий у нову культуру.

Любовно доглядали риж покровські колгоспники. Вони довідалися, що бур'янова просіянка, завезена з рижом, неминуче плодиться там, де риж — монокультура. У Китаї, в Кореї, в Японії риж по рижу сіють довгі роки. Дрібний орендар, власник куцого му¹ сіє тільки риж на поливній ділянці.

¹ Му — 135 квадратних сажнів.

Колгоспники повстали проти тисячолітньої традиції. Вони кладали план чергування культур на поливних ділянках. Риж позбувся своєї монокультури на колгоспних землях. Риж тут позбудеться й своїх одвічних супутників — бур'янових просянок.

... Чудовий ясний день стоїть над плавнями. Між зеленими берегами, що рясніють вербами й осоками, в'юном кружляє річка Підпильна. Запрягли котовці Підпильну, щоб свої води подавала для рижу.

Десятки моторів на трьох ділянках пожадливо смокчуть воду восьмидюймовими трубами. Велетенськими чудищами вони припали до Підпильної, сьорбають і женуть теплі води акведуками, що височіють над плантаціями. Від акведуків тече вода до зрошувальної магістралі. Водопадами з цих акведуків грає, сміється вода сонячним веселками і біжить до зрошувачів. Удень і вночі біжить вода. Влітку ніколи не спиняється її рух — такий собі „перпетуум водіум“.

Від зрошувачів складною мережою водовипусків іде вода до чеків, до ділянок, де росте риж. Ні на хвилину не можна спинити біг води, бо без неї гине рослина.

Дзюркотить вода. Тихий шум лине від того дзюркотіння. На сторожі стоять поливальники. Петро Константинович Лісовий один з них. За три сезони своєї варти над водою довідався Петро Константинович, яка велика сила ця вода. За небагато хвилин вона руйнує роботу цілої бригади, зроблену за довгі дні. Тиху воду треба стерегти, як дикого звіря, щоб не втекла вона, не накоїла лиха. Вода має стояти на одному рівні по всіх чеках, одгороджених один від одного високими валиками.

Тричі на день з шанцевим інструментом обходить Петро Константинович свою ділянку на вісімнадцяти гектарах. Де вода проміє собі вузький хід, там відразу прикине ґрунтом ту пролазку. Де прорви, туди горне гори землі і трамбовкою забиває прорву. І вночі обходить свої володіння наш поливальник. На слух він приймає парад водних течій; прислухається, як співає вода. Якщо вона тихо дзюрчить, можна відпочити, а тільки почує десь зле бурчання або гнівне гурчання, відразу, як досвідчений хірург, він запрацює своїм інструментом, щоб заспокоїти ошалілу воду.

Багатий визріває врожай. Коли визріє риж, і прийде косиця, Петро Константинович з товаришами поріже ходи у валиках, щоб від чека до чека збігла вода знову до Підпильної або на далекі луки. Збіжить вода, просохнуть ділянки, і вийдуть риж косити руками й косарками покровські косарі.

— Здрастуй, урожай!

Вночі шофер Настя Маляренко одвозить нас з Покровського до Нікополя. Під ясным місяцем біліє українська ніч. З такої ночі писав талановитий Куїнджі.

Настя мчить грейдерівкою, а за кілька метрів сталевими рейками летить залитий сльозами електропоїзд. Струм біжить з Дніпра. До Нікополя ще далеко — понад двадцять кілометрів. На горизонті світить заграва.

— З Трубного заводу б'ють вогні, — киває на ту далекую заграву молода шоферка. — А недавно ще, років з десять тому, коли я кінсьми їздила до Нікополя, там ляклива темінь стояла ночами.

Праворуч блищить Великий луг, відроджений колгоспним трудом для служби достатку, заможності, культури широких мас.

Життя тут пише нову історію Великого лугу. Пише великий народ, відроджений революцією.

II

Тиха й повільна течія Дніпра обточує ріг, де багато-багато років тому старий дід Микита держав переправу. Сюди й сьогодні приходять і під'їжджають люди з кошиками і чемоданами, з коробками й портфелями, з рюкзаками і просторантухами. Сюди машини з Нікополя підвозять ящики, бочки, тюки. Та не чути горластого „По-да-а-ай перевозу-у-у!“ Парові катери державного пароплавства держать переправу. Щогодини з Микитиногo Рогу до Кам'яного Затону — пристань Кам'янка, відчалиють катери. (Покійний Микита перевозив тільки з берега на берег).

Від пристані до села Кам'янки, центру національного російського району, Дніпропетровської області, прокладене шосе. Воно злітає між кучугурами, під якими поховані пам'ятки скіфської культури. На цих землях, гадають вчені археологи, бриніло колись життя у скіфському городищі. В кучугурах Академія Наук СРСР незабаром почне розкопки.

За Кам'янкою на 700 гектарах розлився дніпровський лиман. Над лиманом і вздовж самого Дніпра над колінкуватим нагорним берегом лежить село Велика Знам'янка. На 18 кілометрів тягнеться село. Над селом, над лиманом висока гора. У селі збереглася легенда:

ПРО ЦАРЯ МАМАЯ І ПРО КНЯЖНУ БІЛОЗІРКУ

У сивій давнині, хто й зна коли, над широким озером — лиманом жила княжна Білозірка, дівця нечуваної краси. Своєю вродою вона затьмарювала найясніші зірки на небі. Славу дівочої краси преславної Зорі-Зоряниці рознесли по

всьому світу кобзарі. Слава про її розум луною котилася під ясним місяцем.

Прочув і ординський царь Мамай про княжну. Прибув з великим військом та став табором на високій горі, що проти міста Білозірки.

Прийшли до княжни цареві послы, вклонились додолу, уявивши їй небачену красу, поклали до її ніг Мамаєві дари і промовили:

— Найясніша зірка серед зірок, дозволь твоїм підніжкам слово мовити. Наш могутній і всевладний хан, хай буде благословенне його ім'я, покохав тебе. Він приносить до твоїх ніг все своє царство-государство, тільки будь йому за дружину, Зоря-зоряниця, красная дівиця.

Налились гнівом прекрасні очі Білозірки. „Геть сперед моїх очей!“ — топнула вона ніжною і услід за послами вининула Мамаєві дари. Посоромлені вернулись до хана його посланці.

Розсердився цар Мамай: „Як не мені, то нікому“ — і наказав своєму війську відкрити стрілянину по місту Білозірці. Бачить княжна — подолає її Мамай, та вирядила своїх послів до ханського стойбища: „Скажіть ханові, що сила силу ламає, буду я йому за дружину“.

Гукнув щасливий Мамай своїх воєначальників: „Спиняйте бій, гуляйте, мої вірні вояки, пийте за здоров'я найяснішої зірок, во славу вашої господині Білозірки. Хай жоден мій підданий не скаржиться, що його обминули келехом. Славте красу і розум своєї цариці Білозірки“.

День і ще ніч славилو ханське військо свою господиню-царицю Білозірку. Гордому перемогою Мамаєві, п'яному хоч викрути, і не снилось, що темної ночі княжна Білозірка посадила своє військо на кораблі, зіп'яла вітрила і Дніпром нагору до Києва попливла. Розлючений цар Мамай кинувся навздогін „нареченої“, що перехитрила його, але від неї і слід захолов.

— Відтоді і понині, — оповідає легенда, — зветься гора Мамайсурка, а лиман — озеро Білозірське.

Над Білозірським лиманом живе 67-річна колгоспниця Євдокія Андріївна Ягупова. Невисока на зріст, кремезна і міцна бабуса не одне оповідання знає про давню Знам'янку. Та найцікавіше з них правдиве оповідання про мужню дочку народу, про мужню дружину квартирмейстра (артилерійського унтер-офіцера) броненосця „Князь Потьомкін Тавричеський“ Михайла Михайловича Ягупова. Це оповідання про власне життя Євдокії Андріївни:

Я бачила в кіно картину „Броненосець Потьомкін“, та очима шарила, чи не вгледю я коло орудія свого покійного Михайла.

У Знам'янці не було бідніших за нас. Забрали Михайла на царську службу, відслужив він сім років у флоті, та на зверх строчну задишився. Хіба не все рівно було, чи до поміщика в найми йти, чи у солдатах служити? Одне добро! Приїхала я до нього до Севастополя. Набули ми собі трійко дітей — дівчину Зінку, сінка Шурку і ще одне немовля — Аксютку. Жили аби день до вечора. Казано по-солдатському, „борщ та каша — їжа наша“.

Настав страшний час. З корабля, бувало, приїде Михайло, якісь книжечки читає, а хтось ненароком стукне у вікно чи в двері, книжку відразу ховає. Вечорами йому вдома не споділось, кудись піде, а він у мене не гульвіса був. Я, баба, тільки зиркаю, а нічого не розумію.

Одного разу зібрався Михайло в море. Взяв чисту білизну, дітей поцілував, сказав „прощай“ і подався. Мені аж у голову вдарило, то бувало „до побачення“ скаже, як у море йде, а тепер — до чого ж той „прощай“?

Проїшов день, другий, тиждень минув. Я все Михайла з моря виглядаю. Всі очі прогляділа. Аж чую „Потьомкін“ повстав — на Одесу пішов, звідти до Румунії. Що ж мені залишилось робити? — хоч стоячи плач, хоч лежачи реви. Діти малі, хліба просять, бери та топись. Котра сусідка допоможе, а інша, як жандарова жінка, і одвертається.

Чимало часу пройшло. Приїшов від Михайла лист, пише, що слюсарює у Бухаресті на заводі Вольфа. Кличе до себе: „Приїжджай, мовляв, бо пропадеш сама з дітьми, а мене смертна тоска гризе без вас“.

Продала його одержу, з себе дещо стягла, допомогли добрі люди, рішила на чужину до чоловіка їхати. Виправила собі паспорт, напекла хліба, сіла на пароплав і до Одеси приїхала.

Два дні в Одесі пробула, розпитала за той Бухарест і поїздом рушила до Румунії. Іду та сльози ковтаю. Плачу тихо, щоб діти не бачили, бо самі плакуні коло мене — Аксютка ще на руках, недавно пострижини справляли, Шурі — чотири роки, за спідницю держиться, а найстаршенька семирічна Зінка чайник несе. І сміх, і горе!

Тільки но переїхали кордон, як обступили нас румуни, горлають: „Русія — холера, Румунія — карантин“. В Одесі того року люди холерою боліли. Ой і горенько ж мені! Скидають з нас одержу та в піч, забирають наші харчі та в плиту. Діти перелякалися, ревуть, я на них глядячи та на своє горе, теж плачу. А по-їхньому ж і слова не розумію. Найшовся добрий чоловік, що по-нашому говорить, і радить: „Вертайсь краще, молодичко, додому“. Я визвірилась: „Чорта

і два, в мене ще є двадцять франків, що чоловік переказав, щось доїду". Переодяглась у літню одержу, бо румуни спалили теплу, сіла на поїзд і поїхала на Бухарест. Було це в кінці вересня перед Покровою. Надворі — сіверко, дощить, холодно, та нічого не поробиш — нам тяжко, але й Михайлові самому не легко. Та у вагоні байдуже, зігрілись, попили ми і прокинулись, як до Бухареста підїжджали.

Вийшли ми з вокзалу. Січе холодна мжичка, діти тремтять, посиніли, про себе годі й говорити. Дала я візникові адресу. Рукою показую, мовляв, вези, а він до мене щось по-своєму, та я йому своє: „Не розумію, вези мене до чоловіка, до Михайла Ягупова, він і заплатить". Та показую йому пальцями вуси й бороду, мовляв, до чоловіка. Поїхали.

Ще й досі сльоза наворачтається, як згадаю, дарма, що тридцять років минуло. Підїхали ми до заводу Вольфа, візник зліз з козел та рукою показує: „сиди, сам гукну твого Ягупова". Сидимо, чекаємо, бачу — біжить Михайло, на лиці мінняється. Підбіг, плаче, цілує мене та дітей, гірко йому самому доводилось, скучив без нас.

Прожили ми в тому Бухаресті цілий рік. Я вже по-румунському балакаю, жити б тут, раз не займають тебе за „Потьомкіна". Та додому тягне, до своїх, а з Севастополя пишуть: „Приїжджай, нічого тобі не буде, тільки з флоту звільнять". То писали з наказу начальства, щоб заманути потьомкінців, а хіба ми знали?

Порадилися ми з Михайлом і додому зібрались. Тільки ми переїхали кордон, показали паспорти, а жандар і каже: „Ти, бабо, з дітьми додому їдь, а ви, молодий чоловік, пожалуйте за нами". Кинулась я до жандаря: „Не маєте ніякого повного права, бо писали чоловікові, що нічого йому не буде". Та випхнули мене і не говорять. Поїхала я додому до Знам'янки, дітей залишила у родичів, а сама до Севастополя подалась.

Михайла привели туди етапом, до суду в тюрму посадили. Ну, подумала я, — і рідний край! Шість місяців просидів Михайло до суду, і на півтора роки до херсонської каторжної тюрми засудили.

Відбув Михайло тюрму, додому вернувся, а за ним так і стежать піп і урядник, старшина й багатії. „Рішаний, — кажуть вони, — ти чоловік", бунтівщик, а на мене інша баба так і верзне: „каторжна".

Набрались ми того горя-лиха, та ні від кого порятунку чекати.

Прийшла революція, і мого Михайла Михайловича відразу і вшанували. То був „рішаний, каторжний", а став „товариш потьомкінець". До Севастополя пригласили, коли туди з острова Березані перевезли розстріляних матросів з командиром Шмідтом. З Севастополя повернувся Михайло, помілів мій чоловік. „Чи не найшов ти, старий, собі молоду?"

А він як гляне лагідно: „Помолодієш, мати, коли зрозумієш, що не марно страждав і мучився“.

Обрали мого Михайла Михайловича до ревкому. До мене сусідки приходять: „Чого б я пустила свого чоловіка до ревкома? Прийдуть білі, шкуру спустять. Твій же сімейний, не молодий“. А я їм і кажу: „Помолодішаєш, матінко, коли поймеш, що не марно страждав, мучився“. Нічим їм і відповісти мені.

Та не пощастило йому довго жити за радянської влади. Йому б і досі жити, щастя зазнати, та не витримало серце, як на тиф захворів у 1919 році. Помер, поховали ми його тишком, бо в день його смерті білі зайняли Знам'янку. Плакала я гірко за своїм Михайлом, та єдина втіха була, що хоч не попавсь до Денікіна в руки. Хоч своєю смертю помер, а не від рук ката; люто глумились кадети над народом.

У центрі Великої Знам'янки стоїть пам'ятник над могилою забитих червоних партизан. Народ поховав тут з почестями кращих своїх синів—Хитайлова і Каморкіна, Старикова та Лобасова, Бернікова та Івана Павловича Піскунова. У дні пролетарських свят приходять колгоспна Знам'янка на могилу своїх героїв. Під червоним прапором завжди веде колону високий вродливий чоловік, Георгій Павлович Піскунов, голова колгоспу „Друга п'ятирічка“.

Вітер куйовдить сиве волосся, що облямовує молоде лице Георгія Павловича. Молодо горять сірі очі, і не віриться, що цей сиворусий красунь справді сивий. Такі бувають молоді актори, як грають сивого діда. Та Георгій Павлович справді сивий. Життя бо довго йому не сміялося.

КОЛГОСП ПІД МАМАЙСУРКОЮ

Дрімали могутні сили цієї дужої людини з гордою прекрасною головою, з орлиним зором. Ніби як у думі про богатира—схопив би за кільце, землю перевернув би. Ніхто не показував заповітного кільця, ніхто сили не будив.

Револуція розбудила сили бідняцького сина. У бою з білими загинув старший брат Іван Павлович, що похований у братській могилі. Білогвардійці катували всю родину Піскунових. Сам Георгій Павлович заарештований чекав смерті. Якби не наступило з Нікополя Червоне військо, його голова тепер ніякою не була б—ні чорною, ні білою, а лежала б поруч братової у братській могилі на майдані в центрі села.

Перше пасмо сивини вплели офіцерські нагаї в густу кучму кучерявого волосся. Не вгомонила Георгія Павловича важка рука ворогів, ще завзятіше громив кадетів, а згодом—махновців, коли його, колишнього артилерійського ефрейтора, призначили на командира взводу загону боротьби з бан-

дитами. Тривожні роки засніжили голову і посріблили смо-
линий вус степового багатиря.

У колгоспі, де пробудились сили, що довгі роки дримали,
помолодшала сива голова. Очі, що від лиха вже брались були
полудою, загорілись вогнями молодості. Щастя завжди мо-
лодить людей! Яке може бути більше щастя від того, коли
бачиш, що кожний день позначений живим ділом і перемо-
гою працюючих і гордих товаришів? Ніби крила вирости
у Георгія Павловича. П'ятий рік він головує у колгоспі-
мільйонерів.

За день не об'їдеш всього господарства, що одержало від
держави понад дві тисячі гектарів родючої землі. Хіба що
машиною.

Глянеш на сотню гектарів молодого саду: кожна дере-
вина любовно виходжена і доглянута дбайливим господарем.
Ніби скульптор метким оком і твердою рукою сформував ці
„золоті пармени“ і „лісові красуні“. Точні геометричні фі-
гури можна писати від вершин до низу цих дивно сформо-
ваних дерев, що запашними алеями прибрали величезну площу
недалеко Мамайсурки. Повесні, коли цвіте колгоспний сад,
здається з Мамайсурки, ніби теплий білий сніг вкрив чорну
землю.

Глянеш на сім гектарів виноградника, пройдеши кол-
госпним баштаном на дев'яносто гектарів, де рябі кавуни
і золоті дині, завбільшки в путне поросля, так і просяться:
„Іжте нас“; заберешся на поливні городи, а їх коло півсотні
гектарів, де зеленіє, синіє, жовтіє, червоніє врожай городини,
всюди єдина картина: колгоспна праця творить чудо. Кол-
госпники пояснюють:

— Слово Піскунова — закон. Георгій Павлович ніколи не
кидає слова на вітер. Він знає і поважає кожного чесного
колгоспника. За це ми його любимо й шануємо. Він знає
кожну діляночку нашого колгоспу і за день всюди встигає.
Тут порадить, там допоможе, в третьому місці підбадьорить,
де треба і підстобне словами. Того й робота спориться.
Культурний хазяїн.

Не дались минулого року перші шість гектарів арахісу.
Ніколи колгосп не бачив такої культури. Не знайшла вона
тоді багатьох прибічників.

— Не може бути, щоб у нас арахіс не родив, — сказав
Георгій Павлович, прочитавши книжку про цю субтропічну
культуру, — він мусить родити. Грунт у нас такий, що під
арахіс годиться. Теплих днів для вегетації цілком досить.
Опадів для нього вистачить. Чого ж не вистачає йому в нас?
Голови чи рук? Спробую я сам ділянки цієї культури до-
глядати.

Голова колгоспу став ланковим. Разом з п'ятьма колгосп-
никами він кохає цього року чималу ділянку. Приклад го-

лови колгоспу запалив усіх ланкових. Шириться змагання за високий урожай арахісу. Навіть до Москви на сільськогосподарську виставку збирається колгосп з цією новою культурою. Перед серед усіх ланкових веде голова колгоспу Георгій Павлович Піскунов.

Щороку у теплі осінні дні, коли на радянській землі святкують Жовтневу перемогу, збирається колгосп єдиною родиною. У келехах світиться янтарем вино власного виробництва, на столах димлять найсмачніші страви, рум'яним жаром пашать пироги, пахощі фруктів зливаються з ароматом осінніх квітів. Народ святкує. Діди затягують любиму народну пісню, ще їхніми прабатьками привезену сюди з Росії.

Верба ты моя кучеравая,
На тебе ли да листва шелковая,
На тебе ли да кора дубовая,
Тебе же завила кудри темная ночка,
А расчесала быстрая речка...

Молодь підспівує.

Закінчують старики пісню, молоді своєї починають про щасливе життя на радянській землі. Над Дніпровим узбережжям, над таврійським степом лунає:

Живем мы весело сегодня,
А завтра будет веселей.

І старі колгоспники, що не знають ще всіх слів цієї нової пісні, все ж підхоплюють останні слова, що так їм подобилися:

А завтра будет веселей!

Тоді ще завзятіше горять очі молодого і сивоволосого голови колгоспу, колишнього бідняка — члена КНС, сьогоднішнього голови колгоспу - мільйонера, Георгія Павловича Піскунова.

III

За знам'янською межею кілька десятків років тому лежало царство барона Штігліца. На високих стовпах висів баронський герб, „корона на кілку“, який охороняв право барона на десятки тисяч десятин землі, на чотири села: Карайдубино, Ушкалка, Рогачик і Бабино, на все, що лежало під сонцем на тих неосяжних просторах.

Двісті років тому на березі ніщо не спиняло вітрів, які з Дніпра віяли. Дим не стелився ярами й горбами, де тепер Бабино, і тепло людського житла не зігрівало береги. Хіба що рідкі сторожеві вогні войовничих наїзників коли-не-коли спалахували. Тільки в степах, де стародавні могили дотепер височіють, маячили самотні постаті кам'яних баб, що ніби стерегли незаймані землі, табуни диких коней, срібну тирсу.

Чимало тих кам'яних баб над цим кутом стояло. Імовірно, що новосельці тому й назвали своє село Бабиним. Бабині могили, Бабин степ, Бабино село.

Людська пам'ять зберегла прізвиська перших трьох бабинських громадян: двох запорожців — Хвостенка й Сушка та одного солдата Прокоф'єва. Зберегли пам'ять про вільних людей, що їх тут покріпали.

З пароплава добре видно вузькі вулиці села, як набігає хвіта на хату серед акацій і вишеньок, як нелегко розминуться двом колгоспним автомашинам у провулку, де живе Хома Васильович Хвостенко.

Чого так тісно будувались? Чого так щільно тулився тин до тину? Хіба мало простору у степу? Архітектурний ансамбль давнього села сам розповідає про причини покрученості Бабина, оповідає чого над яругами й кручами ліпили новосельці свої халупи. На рівному пан не дозволяв будувати.

ХРОНІКА РОДИНИ ХВОСТЕНКА

Сім десятків років живе у Бабині колгоспник Хома Васильович Хвостенко. Його батько Василь Климович, колишній кріпак, помер п'ятнадцять років тому дев'яностолітнім дідом. Коли до призову ставав Хома Васильович, помер його дід Клим Кузьмович, що понад дев'яносто років прожив у цьому селі. Хома Васильович добре пам'ятає свого діда, старшого сина Кузьми Хвостенка, рідного внука запорожця Івана Хвостенка.

Понад сто років прожив на світі Кузьма, Іванів син.

У Підпилинській січі козакував Іван Хвостенко. Зруйнували січ, і в Копилівці оселився старий козак з родиною на землі генерал-прокурора князя Вяземського. Лютий був князь, і козак Іван з родиною задумав переселитися на лівий берег до Кам'янки. Кузьмі минуло тоді десять років, він вже путньо поганяв волів у плузі.

На пару волів навалив Хвостенко свій злидений скарб. З Микитинового Рогу переправився шукати кращої долі на таврійську сторону. Стояла осінь на Дніпрі.

Не всміхнулась Кам'янка, подався Іван сам на Козачі Лагері, бо прочув, що землі там багато, людей мало, мо' у Лагерях пощастить. Родину залишив в Ушкальці, в порожній землянці на землі того ж князя Вяземського. Зимувала Хвостенкова родина в Ушкальці, а батько в Козачих Лагерях могорич ставив, до громади вступає.

Ще сніг не зійшов з поля, як з ціпком у руках повернувся з мандрів Іван Хвостенко. Він поспішав додому з радісною звісткою: вільним землям кінця-краю не видно, громада привітна, нарешті і до їхнього берега припливло щастя.

З плачем зустріли старого дружина й діти.

— Загнали, батьку, нашу худобу і не повертають.

— Як то загнали? Хто загнав?—скипів старий.

— Осаули з економії князя.

Побіг Іван Хвостенко до панської економії. Коротка була мова панських посіпак: вони геть випхнули бідолагу.

— Як же воно, люди добрі, де ж таки видано, хіба ви по-божому робите?—розводив руками пограбований Хвостенко.

— Погомони ще, дамо тобі й по-божому,—озвалися економи та осаули.

Повернувся старий до своєї землянки з самим батіжком. Куди без худоби дітися? Так і не поїхала Хвостенкова родина до Козачих Лагерів. Степовим маривом розтанули мрії про вільні землі.

Кілька років не відпускала панська економія Іванову худобу. Тільки на роботу видавала йому. Так і призвичаїлася до своєї долі і до нового місця родина Хвостенка.

З слів свого діда розповідає семидесятирічний колгоспник Хома Васильович:

— Минуло кілька років. З дозволу пана перебрався мій прапradі з своїм батьком до цього кута. Якось гукнули мого прапradі Івана до економії. Кажуть йому осаули: „Навіщо вам, пані батько, борюкатися? Ми вам лиха не діємо, на панщину не женемо, бо ви козачого роду. Ви на нашій землі живете і живіть собі. Одробіть нам тільки один день на місяць і далі живіть, як у Христа за пазухою“.

— Прапradі мій подумав був і каже: „День можна, один день і не гріх одробити“—та й погодився.

— На другий рік вже потребували економи, щоб два дні на місяць одробляв та ще з сімейством. Ще рік минув, як заставили кожного понеділка робити панові. І не зчувся мій прапradі, як кріпаком став.

— Отак обкручували пани нашого мужика,—зітхає колгоспник Хвостенко.

До Бабина, до трьох новосельців, до сусідніх сіл збігався різний люд. Запорозький козак і дезертир царської армії, бідний горожанин і біглий панський мужик потягли сюди на оспіваний таврійський берег Дніпра. Причвували навіть і шляхтичі, з так званої односторонньої, що крім двору, жалюгідного моргу землі та шляхетної пихи нічого не мали.

Рік, другий орали, сіяли і не підозрівали прихоськи, яка чорна хмара нависла над ними: адже землі належали поміщикам.

Безмежні лежали князівські землі. Не гомоніли над ними людські голоси. Тільки ховрахи, що паслись по тирсах, висвистували тут свої страхітливі концерти. Хто оброблятиме поміщицький степ? Хто підніме віковичну цілину? Ті, що сиділи на панських землях, одробляли своєю працею день

на тиждень за свої десятини. А як же цих вільних людей окріпачити?

По Росії складали „ревізські сказки“. Поміщики самі складали ревізії на своїх кріпаків. Кожна ревізська душа, перепирана поміщиком, ставала його власністю.

Хитро діяв поміщик. Щоб не сполохнути народ, він не кликав особисто кожну родину на ревізію. У сусідів розпитували про сусідів і тишком записували родинні душі до тих „сказок“.

Незабаром надійшов указ: записаним поміщиками до ревізських „сказок“ не вільно залишати свої села, і вони мають на них панувати.

— Стривожився наш народ, — оповідає Хома Васильович, — подалися виборні козаки до Олешківського повітового суду. Мій прадід Кузьма тоді вже жонатий був. А пан і нахальничати став — просто виганяє усіх з родинами на панщину. Наші пацани на роботу не йдуть: приїде, мовляв, суд, покаже панів, як вільних людей кріпачити.

— Незабаром і суд виїхав та з собою донців узяв — донських козаків. Бенкетували судді цілу ніч у князя, на ранок замілили народ зігнати. Зігнали народ на майдан, з плавень вже навезли три вози свіжої лози...

— Скоро вийшов суд. На шії золоті ланцюги з орлами. Суддями й піп з хрестом. Звелів суд, щоб поставав свій до нього: козак до козака, солдат до солдата, шляхтич до шляхтича, мужик до мужика. Оглянув суд юрбу і відразу напорівся на козаків: „Ви козаки“? „Козаки!“ — відповіли вони. „Ви знали, що його світлість князь пише ревізські сказки на своїх кріпаків, чого ви не просились на вільні землі?“ Загомоніли вони: „Та ми й не чули. Нас тишком-нишком, обманом записали, нам ніхто нічого не повідав“. Як визвірився суд: „Так ото ми вам повідаємо, що ви тепер кріпаки, робіть панщину, любіть свого пана“.

— Як збунтувався народ, і прадід мій крикнув: „Ми люди вільні, по згоді за землю одроблятимемо, на панщину не підемо, а пана любити нема за що“. Розлютувався суд, бо добре знащений був паном: „Не будете панщину робити, не будете пана любити! Гей, донці, покажіть цьому бидлу вільність“. Поклали мого прадіда з товаришами, побили на них лозу до курки і висвятили їх на кріпаків“. Отаке лихо діялось тут. Не мені дід і батько розповіли та наказали, щоб я своїм дітям і внукам, а ті своїм правнукам щоб переказали, як колись діялось, як наших дідів кріпачили.

... У теплий серпневий день на двадцятому році Великої Жовтневої революції сідає до легкової автомашини колгоспник Хома Васильович Хвостенко.

Шофер повільно жене машину ярами й горбами до сільськогосподарського цвинтаря. Старий колгоспник веде приїжджих топтаною стежкою старого кладовища до далекого кутка, де стоять

три кам'яні хрести. Під одним, найвищим, лежить його прапрадід Кузьма Хвостенко. Під рештою двома — його сусіди — Сушків і Прокоф'єв, теж покріпачені селяни.

З кладовища у вогняному сяйві заходу сонця горять плани, рожевіють піски, червоніє Дніпро, дід колгоспник схиляється над могилою свого прадіда, який не бачив щастя у своїй житті, та стиха додає:

— Не знав, прадіду, як та воля воюється, як щастя роздається. Тільки ми, твої правнуки, це знали...

Село Бабино входить до Велико-Лепетиського району Миколаївської області. Село і землі навкруги належали колись графові Шуазелю. Дипломат французького короля Людовика XVI, страченого повсталим народом, Марі Габріель Огюст Лоран граф Шуазель Гуф'є втік від Великої французької революції до Росії. Улесливий, він прийшовся до двору Катерини II і, призначений на президента Академії Мистецтв, відзначився тим, що ставши „патріотом“ дворянської Росії, замовив художникам написати дві з половиною тисячі... двох головних орлів для полкових прапорів. За такі послуги, за маєтки, відібрані у нього французьким народом, за графство, за холопське „рад старатись“ йому даровані були лепетиські простори.

Від Шуазеля, що землі свої продав, вони перейшли до інших поміщиків, до степових куркулів. Дорогою кров'ю вони платили за ці землі лепетиські бідняки.

У центрі села, де колись торговиця шуміла, у трьох братських могилах поховано 149 борців за диктатуру пролетаріату. З могил, що прослалися на високому місці села, видні Дніпро й кручі, добре чути, як у повноводдя „реве ревучий“, видніються далекосяжні горизонти правобережжя.

У центральній могилі на правому флангу лежить учитель Івденко, організатор 20-го партизанського загону і перший командир 3-го таврійського полку. Поруч упокоївся його друг, полковий скарбничий Лисечко. За ним — два друзі, два дев'ятнадцятирічні юнаки — бійці кавескадрону Руденко й Мільченко. У цій же могилі покоїться прах героїчного сина народу, любимця червоноармійців, командира батальйону 3-го таврійського полку, Григорія Геращенко, сільського коваля.

Першого Травня і Сьомого Листопада, коли радянський народ святкує свою перемогу, приходять на братські могили колони. Вони схиляють свої прапори над могилами борців, Вітер з Дніпра майорить червоними прапорами і далеко відносить, легкокрилий, слова старих партизан про славні діла людей, що поховані в тих могилах.

Старі бійці, Івденкові соратники, розповідають:

За півсотні кілометрів від нашої Лепетихи, на правому березі Дніпра стояв Григоро-Бізюков монастир. Там тепер радосп „Червоний Маяк“ і будинок відпочинку. Прочули ми, що у монахів, крім корогов і хрестів, є всіляка зброя, а ми дуже бідували на зброю. З Росії ніяк її одержати, бо відірвані ми були, а більшовики нам радять: „На місці добувайте“. Вибрав Івденко сорок бійців, і льодом, діло діялось у січні, поїхали до монастиря.

Вїхали ми до монастиря честь честю, а монахи звірями на нас дивляться: „Ну й ангельські лики“ — всміхнувся Івденко і пішов до настоятеля.

Зайшов, поздоровкався і запитав просто: „Де ваша зброя?“ Показав архимандрит на образи і відповів: „Ось! бог — наша зброя“. Івденко спокійно глянув на гладкого архимандрита та все лагідно діло провадить: „Просив би я вас, панотче, не сидіруватись. Цю зброю, — на образ показав, — я вам і залишу. Ми ж у вас заберемо бойову. Хіба гоже вам, посникам, до бога з гвинтівкою ходити?“

Настоятель у вічі дивиться гадюкою: „Свідок бог, що у нас, крім його святого слова, ніякої зброї нема, брате мій“. Трохи вже розсердився Івденко: „ніякий я вам не брат“, — і наказав нам: „шукайте, хлопці, і добре дивіться, що там у бога за пазухою“.

Пішли ми шукати. З печер і келій, спід ліжок святобожих затворників, з колодязів і підвалів, з трун схимників ми пониягали гвинтівки й кулемети, бомби і навіть гармати. Хотіли ми їх, „святенників“, почесати, але командир наказав: „Не займайте їх, товариші, щоб не обурити проти себе декого з вірян. Ми краще розповімо вірянам, чим займаються святі отці“. До того й ніколи було.

Вирядив Івденко частину бійців з відібраною у монахів зброєю на Лепетиху, а сам трохи затримався в монастирі з групою бійців. З дзвіниці наш дозорний дав знати, що бериславською дорогою суне озброєна куркульська зграя німців-колоністів, сповіщених про загін червоних спритними монахами.

Тільки що Івденко віддав команду „по конях“, як з дзвіниці, звідки щойно зійшов наш дозорний, відкрив патлатий божий кулеметник вогонь з „Максіма“. Першими кулями забито було нашого командира товариша Івденка, полковогоскарбничого Лисечка і десять червоноармійців.

Ми не прийняли бою, бо підступила велика сила тих куркулів. Ми відступили, забравши тіла командирів і бійців. Ми відступили на Лепетиху, і останні наші слова були: „ми ще вернемось до тебе, клятий Бізюк“.

З військовими почестями ми поховали в братській могилі

наших товаришів. Через кілька днів ми повернулись до Бізюкового монастиря, кров наших товаришів не залишилась відплаченою.

Від братьської могили веде рівна зелена вулиця до колгоспу ім. Петровського.

Головує в колгоспі колишній боець кавалерійського ескадрону 3-го таврійського полку Павло Пилипович Ходос. Нелічезне господарство на чотири з половиною тисячі гектарів землі, з складними машинами, чотирма тваринницькими фермами, садами, виноградниками, пасіками й плавнями довірили колгоспники Павлові Пилиповичу. Від Дніпра далеко в степ тягнуться землі, що давно колись належали графові Шуазелю, а пізніше таврійським куркулям Федорцям, Кучеревським, Куринним, Симоненкам.

Шість польових бригадирів, талановитих господарів, обробляють ці землі. Серед них — колишній червоноармієць стрілецької роти 3-го таврійського полку Трохим Якимович Лисечко.

Товариш Наливайко, голова ревізійної комісії колгоспу вісімнадцять років тому люто рубав кадетів у кавалерійських атаках і безстрашно вів розвідки. В будівельній бригаді колгоспу прославився тесляр Микола Лисечко, однокашник Трохима Лисечка по полку, друг і товариш під час героїчних боїв у Таврії і в Криму.

Видатний колгоспний конюх-стахановець Василь Кайда був у бойові дні дев'ятнадцятого року надиво піхотною людиною. Його не вабила до себе ні кавалерія, ні артилерія. Він любив і беріг свою гвинтівку й бомби, талановито, з скульптурною точністю обмотував ноги онучею, щоб не муляла ноги в поході. Знав ціну кожній вільній хвилині, щоб відпочити і набратись сил для дальших боїв. У колгоспі несподівано пробудилась у Василя Кайди любов до коня. Колишній піхотинець хоче міняти свою бойову кваліфікацію стрільця на їздоного артилериста.

Ще багато однополчан таврійців 3-го полку трудяться на колгоспній землі.

Степ лежить рівний, як стіл. З вантажної автомашини колгоспу, що летить дорогою, видно на багато кілометрів.

Гудуть поля. Комбайн збирає соняшник. На дальшому полі однотонно виспіває молотарка. Опуклі скирти велетенськими будівлями обступили тік. Біжить ячмінний потік, струмує солома, летить полова у сухій куряві хлібної пилюки. Ще далі на бездоганно чорному парі без єдиної бур'янової цятки плывуть за тракторами сівалки — сьогодні колгосп сіє озимину. На інших полях кіньми сіють. Богатирські коні ніби граючись, несуть 24-дискову тракторну сівалку.

По зеленому морю шугають за вітром білі хвилики. То пухнаті китиці бавовни звисають на трьохсот гектарах бавовника. Нову культуру полюбили, досвідчені бавовнярки вирости з молодшого колгоспного племені.

Нове життя підняло у вчорашніх бідняків і середняків-одиносібників почуття великої гідності. Щезли вовчі закони капіталістичного суспільства, і люди вперше за все життя відчули себе творцями.

Дивний день стоїть над узбережжям. На вулицях Великої Лепетихи висить об'ява: „Завтра у Будинку культури товариш Ходос проведе одночасний сеанс гри в шахи на 30 дошках. Запис провадиться“.

Талановитий шаховий майстер Ходос — родич голови колгоспу.

Росте колгосп-мільйонер. Багатіє з кожним роком. Над Дніпром розквітає небачена у світі культура землеробства. Колгосп викохав за кілька років цілий загін своєї власної технічної інтелігенції. Кілька сот газет і журналів передплачує колгосп та самі колгоспники.

І не дарма на могилі народних героїв, сільського коваля — комбата Григорія Геращенка, вчителя — комполку Івденка схвильовано лунають слова, як рапорт:

— Чуєте, товариші командири! Ваша кров не марно пролилась у дев'ятнадцятому році, в боях за щастя трудящого людства.

IV

ПІСНЯ ПРО КАХІВКУ

На палубі без шапок стояла група екскурсантів коло репродукторів. Вітер грався їх волоссям. Радист пароплава поставив патефонну пластинку. У салонах і на палубах, в кубриках і на мостиках почули пасажери й команда героїчну пісню:

Каховка, Каховка,
Родная винтовка,
Горячею пулей лети;
Иркутск и Варшава,
Орел и Каховка —
Этапы большого пути.

Пісня, що стала народною, велично і дзвінко понеслась над синім Дніпром.

Багато пісень чув Дніпро на своєму віку. Хорообрі скіфи проносили тут свої войовничі співи. Князівські дружини, спускаючись на своїх човнах від Києва до Чорного моря, закликували Дніпро своїми мелодіями. Співали Дніпрові своїх тужливих пісень наїзники і завойовники — татари. Віками лу-

нали тут пісні запорожців, що боролись з татарською навою і польською шляхтою.

Багато пісень чув Дніпро-Славута на своєму віку. Та не чув він такої, щоб її співав кахівчанин і москвич, гість з палючого Узбекистана і мовчазний син далекої Радянської ночі, сахалінець і рибалка з Мурманська. А сьогодні на пароплаві „Сталін“ їхали на Кахівку екскурсанти з Москви й Узбекистана, студенти якути і гірники з Сахаліна, мурманські рибалки і івано-вознесенські ткалі. Вітер підхопив і поніс далеко плавнями:

Ты помнишь, товарищ,
Как вместе сражались,
Как нас обнимала гроза,
Когда нам обоим
Сквозь дым улыбались
Ее голубые глаза ...

Причальний гудок, протяжний і лункий, обірвав пісню. З палуби униз потік людський струмінь. Кілька екскурсій зійшло у Кахівці.

Слідами батьків і старших братів подалась молодь побачити місця, де лилась кров героїчних бійців Червоної армії.

Вулиця Карла Маркса з пам'ятником Володимиру Ільичу, з фонтанами і сквером вздовж неї, приваблює екскурсантів. Зокрема одноповерховий будинок, затінений розлогою акацією, з невеликим ганком на п'ять східців. Цими східцями сімнадцять років тому підіймався любий народний герой, маршал Радянського Союзу товариш Блюхер.

Сьогодні з цього будинку, де міститься кахівська селищна рада, виходить старий кахівчанин, учасник боїв на кахівському плацдармі. З екскурсією виїжджає він на кахівський плацдарм.

...Уночі з 10 на 11 червня двадцятого року врангелівці зайняли Кахівку.

Над Кахівкою піднесли білогвардійці царські штандарти. З церковним дзвоном і дикими вигуками „Христос воскрес“ зустрічала кахівська буржуазія, куркулі й поміщики своїх визволителів.

Над Бериславом горіли червоні прапори. Вітри віяли стягами, що майоріли недвозначною погрозою у бік Кахівки. „Ми ще повернемось“.

Через сімнадцять років мчить грейдерівським накатом машина Укртуре. Десятки очей розглядають історичну дорогу, якою їздили Фрунзе і Ворошилов, Блюхер і Буденний, де найшвидшим алюром йшли в бій червоні частини, що нею бистріші за зайців тікали врангелівці.

І перед екскурсантами встає образ героя Вані Степанова,

кахівського хлопчиська, що від щирого серця підготував
підніс баронові Врангелю свій „подарунок“.

„ПОДАРУНОК“ БАРОНОВІ ВРАНГЕЛЮ

У ту весну двадцятого року прийшов Ваня до комсомолу. Парубчаків не було ще й шістнадцяти років, а на вигляд йому нібито більше чотирнадцяти не давав. Невисокий, кароокий, вихристий, тугий хлопець і знаменитий плавець, прийшов Ваня до комсомольського комітету і сказав:

— Ви Володю Поліщука до комсомолу прийняли. Він хоча мій друг, і не гоже мені розповідати правду про його літа, а за мене він молодший. Отож прийміть і мене до комсомолу. Я знаю, як з гвинтівки стріляти за перемогу світової революції.

Ваню, учня слюсаря з заводу Гуревича, прийняли до комсомолу. Щовечора після роботи він приходив до комітету і все просив дати йому „серйозну задачу“. У день відступу червоних викликали Ваню. Він вислухав бойове завдання, морщив чоло й відповів:

— Добре, я залишусь, бо мене мало хто тут знає.

З соромицькими піснями вступили білі в Кахівку. Услід за останньою ротою врангелівського полку широко ступав босонігий Ваня. Він підспівував білим воякам і на бівуаці, надаючи з себе сироту, став полковим хлопчиськом. Завдання бо одержав — провадити розвідку у ворожому таборі.

Ваня бігав білякам по тютюн і вино, односив їхні листи на пошту і, виблискуючи рівними рядами білих зубів та дзенькаючи уявлюваними шпорами на босих ногах, запевняв з чудовою посмішкою:

— Рад старатись, вашбродь!

І старався! Відмінно старався. Старанно розвідував де, які білі частини розташовані, і в кого на дворищах стоять батареї. Стежив за кахівським життям. Багатії готувалися до зустрічі Врангеля.

Кахівські модниці прасували свої туалети від херсонських і одеських модисток. Їхні чоловіки діставали свої сюртуки й фраки. А знаменитий кахівський кухар Онуфрійович, сміхотливий товстун з своїм одвічним „кому весілля, а курці — смерть“ заходився з своїми помічниками готувати обід для неможливого барона.

Юний червоний розвідач Ваня перший довідався про бенкет і зустріч, що готують Врангелеві.

Немилосердно палило сонце, ніби беручись висушити Дніпро. На заставу у плавні, що проти бериславської переправи, вийшла врангелівська рота. Підстрибом з казаночком у руках мчав за ними наш Ваня. Рота співала, як вона сміло в бій піде за „Русь святую“, а Ваня про себе підтягував:

Смело мы в бой пойдем
За власть Советов ...

Рота проминула сухі плавні і вийшла на берег проти переправи.

— Дядечку, я викупаюсь, бо згорю,— просився Ваня у руки пусого фельдфебеля.

— Тільки не запливай далеко, бо втопишся, а то, диви, ще червоні підстрелять.

— Та недалеко, бо плаваю як сусідський півень,— пожував хлопчисько.

Мить—і одежа зарябіла на піску. Ще одна мить, і Ваня стрімголов кинувся у воду, пірнув, виринув і поплив. Та як поплив! Тільки дрібненькою крапінкою миготіла хлопчача голова в хвилях Дніпра.

— Вертайсь! червоні підстрелять!— підняли гвалт білі.

А Ваня вже за середину заплив.

— Вертайсь!— лунав Дніпром крик обдурених білогвардійців. Вони відкрили вогонь по ньому. Та з радянського берега, помітивши у хвилях людину і почувши постріли врангелівців, зняли червоні бійці кулеметну стрілянину по білій заставі.

Незабаром вплив на радянський берег Ваня. Він вийшов з води, важко дихаючи. Стомлений і щасливий хлопчисько полежав хвилину на піску. Тисячі сонць дзеркалились на його мокрому тілі.

— Ведіть до штабу, новини привіз,— підвівся Ваня.

...Вечоріло. Ваня відпочив, і в новому червоноармійському вбранні сидів на ганку штабу. У бінокль він розглядав Кахівку, де метушились, зустрічаючи Врангеля. Ваня знав, що саме в цю пору на дверях Банку взаємного кредиту, делегація поміщиків, купців і куркулів має зустріти довжелезного барона хлібом-сіллю і образом Георгія-побідоносця. Ваня знав, що услід за цим кахівський благочинний почне правити молебень „христолюбивому воїнству“.

...Відразу після молебня барон з гостинними господарями сіли за широкі столи. Місцевий Ціцерон почав пінити і, захлинаючись від щастя, вітати Врангеля:

— Підносячи келих за здоров'я вашого високопревосходительства, я маю велику честь і неперевершене щастя вітати вас від імени руського народ...

— Бу-ух!—розірвався у кімнаті з сусідньою бенкетною залою снаряд, влучно пущений за Ваниними вказівкам латишем-артилеристом.

Кахівський балакай враз онімів, випустив келих з рук і подався під стіл, не закінчивши промови. Кахівські левиці заскавчали в істериці. Хазяї з переляку забули, як частувати дорогого гостя, а гість, так і не дочувши промови і не покуштувавши обіду знаменитого Онуфрійовича, кулею вискочив з своїм почетом на вулицю і, забувши подякувати хазяїв, сіп у машину й утік.

Верислав бив по Кахівці, а на ганку штабу сидів Ваня. Він розглядав у бінокль влучне попадання, ляскав себе долонею по коліну, примовляючи:

— Прийми від мене подарунок, ваше баронство!

Екскурсанти слухали оповідання про хороброго кахівського підлітка. Коли Андрій Герасимович закінчив, після кількох хвилин урочистої і схвильованої мовчанки, так доречно знялась і залунала пісня:

Так вспомним же юность
Свою боевую,
Так выпьем за наши дела,
За нашу страну,
За Каховку родную,
Где девушка наша жила.

Машина мчить грейдерівською дорогою старовинного чувницького шляху. Цією дорогою у давні часи „мчались“ чималими круторогими експресами в Крим по сіль. Цією дорогою носили тікали білогвардійці від червоноармійських частин. Дорога лежить сьогодні між рясноквітом плантацій бавовника. Цвіте бавовник на багатьох тисячах гектарів Кахівського плацдарму. Та найкраща бавовна на тій ділянці, що її доглядає:

ДІВЧИНА З КАХІВСЬКОГО ПЛАЦДАРМУ

Дівчинка - півтораліточка з сірими оченятами, що вимовляла тільки „мамо“ і „дай-дай“, ховала голову у подушки, коли десь близько вибухав снаряд. Ляклива, але допитлива, вона після кожного вибуху чимчикувала до вікна дивитись, де там бухало. Довгий час після боїв вона старанно вимовляла „бу-бу“, коли мати питала: „Віруню, як солдати стріляють?“ Згодом забула все, і ніщо не будило в пам'яті суворих днів двадцятого року. Дівчинка жила на Кахівському плацдармі.

З маленької жвавенької Віруні виросла сіроока красуня. Струнка й метка, скромна й розумна — нічого ховатись: юнаки наглядаяться на чорнобриву. Хороша дівчина! Про таку напевно співали бойові товариші: „За Каховку родную, где девушка наша жила“.

Дівчина живе тепер на цій же землі Кахівського плацдарму. Дівчині всього вісімнадцять з половиною років. Вона живе і воює за бавовняну незалежність батьківщини, як сімнадцять років тому її старші сестри воювали за владу Рад.

Земля, де цвіте бавовна колгоспу „Перемога“, належала куркулеві Сухині. На картах генерального штабу, що ними користувалися, воюючи, у двадцятому році, позначений цей хутір. Напевно в архіві десь збереглась така карта, на якій червоним олівцем відмічена коло хутора польова лазня ра-

дянського війська. У нашвидку викопаній землянці купалися в години коротких передишок червоні бійці.

Десь уночі в жовтні двадцятого року прорвався у тунелі червоних частин врангелівський танк. У темряві він втелефонувався у ту лазню, застряв, не вибрався і попав у полон.

Віра, колгоспна ланкова, приводить до цієї ями екскурсанта, де колись лазня була, і розповідає з слів старших пригонів англійського танка врангелівської армії на Радянській землі. Ще й цього року дівчата підбирали на бавовнянику заклепки тоді ж розклепаного танку. Путні заклепки, добротної англійської сталі.

Саме на Віриній ділянці глибочіе яма давньої лазні. В кожний щороку горнуть землю, та ще довго чорнітиме ця пам'ятка громадянської війни. Не раз у часи відпочинку сідала крам'яни Віра з своїми подружками. Всім чотирьом дівчаткам Віриної ланки разом нема ще й семидесяти років. Найстарша серед них — ланкова.

Від ями біжать рядки рослин. На чистих, ніби підметених рядках - вуличках буйно зеленіють дванадцять гектарів бавовника чотирьох дівчат. Блискуча зелень красується пишним цвітом — кремовим, рожевим і червоним. Багато квітів вже облетіло, і зелені коробочки звисають, наливаються живодайним теплом сонця. Де-не-де вже біліють пухнасті китиці першої стиглої бавовни. Двісті сімдесят гектарів бавовника визріває на плантації колгоспу „Перемога“. Півмільйона карбованців одержить він за бавовну. Найкращі гектари ті, де працюють чотири наші подружки.

Сьогодні у бавовнику миготіли дівочі постаті. Вони збирали перші кілограми бавовни. Робилося легко, як легко неслася пісня до синього неба. Чому ж не співати, коли зріє такий багатющий урожай?

М'яким альтом заспівала ланкова:

На городі качки пливуть,
Каченята кричуть...

І подружки підхопили пісню про убогих чорнобривих, що заміж виходять, та про багатих нікчемних, що ревма ревуть, бо ніхто заміж не бере, навіть з волами в придачу.

У голубу далечінь линув дзвінкий дівочий спів, неслася тепла лірика про любов і кохання, про молодість і щастя, про радість і працю. „Коли весело живеться, то робота спориться“. І не дивно, що, повертаючись до табору, четверо бавовнярок переконливо виводили свою любиму пісню:

„Широка страна моя родная,
Много в ней лесов, полей и рек“.

Заспівувала найталановитіша в роботі, найдзвінкіша в піснях, наймолодша ланкова в колгоспі, сіроока Віра.

Восьмий рік сіє бавовну колгосп „Перемога“. Восьмий раз на своєму віку бачить Віра цю рослину. Полюбила вона цю культуру, вивідала всі примхи тендітної, берегає її від всілякої бур'янової скверни.

З осені ще не знала Віра де її гектари лежатимуть. Все ж щиро додивилась вона, чи на всю глибину орють плуги. А ранньої весни вона йшла за культиваторами, коли землю до посіву готували.

У теплом квітні сіла Віра ще з п'ятьма сівачами на бавовницьку сівалку. Тримаючись за рукоятки, сиділи п'ять кращих колгоспних ланкових — Фрося і Клава Герман, Ганнуса Базарна і Віра Компанієць та ще наша Віра — п'ятою. А на шостому сидінні возсідав старший сівач Володимир Антонович Коношин. Він був певен, що сівачки не підведуть, знав, що дочката кластимуть зерно, як того вимагає агротехніка.

З землі виринули перші сходи. Віра з своєю ланкою заходила коло них. Місце під сонцем, право на життя вони залишали тільки бавовнику. Сонцю на розправу, вітру на погладу вони викидали кляте бур'янове зілля. Ось чого у таку пишноту вбралась плантація чотирьох подруг.

Сьогодні на Кахівському плацдармі не гримлять атаки, не лавенять кулі, не строчить кулемет. Дівчина наша проходить не в шинелі, а в білому платті. І крізь дим, ні — крізь легкий серпанок, що знявся над бавовником, посміхаються її, щоправда, не голубі, а прекрасні сірі очі. Нашу дівчину звати — Віра. Віра Андріївна Сіромаха!

Так выпьем за наши дела,
За нашу страну,
За Каховку родную,
Где девушка наша жила.

Де дівчина наша жила й живе.

Липень — вересень 1937 року.

Дніпро.